

- VISNYK

Свобода народам!
Свобода людині!

Спільно - політичний місячник

ЗМІСТ

Н. К. — 3. V.	1
** — А світ мовчить	1
Б. Г. — Нотатки без такту і не в такт	3
І. Хорольський — Мітом соціалізму прикрито колоніальні пляни	5
С. Билимник — Московсько-українська війна 1659 р.	7
П. Кізко — Нескорена література	14
М. Щербак — Євшан-зілля	19
Ф. Одрач — Нічні відвідини	20
М. Бутович — Дитячі літа	23
Н. Н. — До історії голоду 1921-1923 рр. на Україні	25
М. Чировський — Інфляція	27
І. В-к. — Про ініціативу з „новим духом”	30

**ОРГАНІЗАЦІЯ
ОБОРОНИ
ЧОТИРЬОХ
СВОБІД
УКРАЇНИ**

Христос Воскрес!

Н. К.

3. V.

3 травня — в році звичайний день
Чи дощем, сонцем, вітром чи градом.
Ось сосни старої обвітрений пень
І пастух мовчазний з самітним стадом.

На межі зеленіс перший листок.
А повітря пісню, наче в храмі.
То Христос перейшов вузький місток
розчинити навстіж небесну браму.

А СВІТ МОВЧИТЬ!

... Борись і добувайся Батьківщини,
Бо прийдеться загинути у вигнанні
Чужою-чуженицею, в неславі.

Л. Українка

Вістки про розправу комуністичного Китаю над тибетцями пригадують слова Шевченка про завоювання Росією Кавказу: „Отам то милостиві ми, ненагодовану і голу, застукали сердешню волю. Та й цькуємо...” Так було біля ста років тому на Кавказі. Нині залишки незалежності Тибету душать китайські комуністичні війська на очах цілого світу.

А в Карпатах, як широко інформує західня і американська преса, посилаючись на звітлення західних розвідок, українські національно-визвольні сили виступили проти окупації в трьох містах в 20-ту річницю проголошення незалежності Карпатської України. Скутий Москвою національний дух випростовується, розгортає крила в Карпатах і в національну річницю промовляє світові, що нація бореться й живе. Хоч карпатський голос в самій Європі чули всі, проте йому належного значення не надали.

Карпати-Гімалаяї віддалені тисячами кілометрів. Перші кучеряві, другі скелисті, проте го́мін боротьби за волю має багато спільного, хоч розміри її сьогоднішні де́що різні. В обох країнах точиться боротьба за правду землі свої, проти окупаційної сваволі, а вільний світ чує брязкіт зброї і мовчить.

Тибет з населенням в три мільйони займає площу втрос більшу від Франції. Досить погля-

нути на мапу, щоб побачити політично-стратегічне значення цієї країни кочовиків з Далай-Ламою на чолі. Стиснутий між Китаєм і Індією Тибет межує з Пакістаном, Непалем, Сікімом і Бгутаном. Мало приступна країна, що розміщена на висоті 18.000 стіп, нависаючи над Індією, в руках китайців становитиме величезну небезпеку для цілого індійського простору. До 1951 року, коли китайські комуністи „визволили” тибетців, встановивши імперську опіку над країною, Тибет був самостійний. Комуністичний Китай, прилучаючи кочовий Тибет, договором 20-го грудня 1953 року задекларував автономію. Та автономія в китайських комуністів, яку признали всі країни, що мають дипломатичні зносини з Китаєм, така ж, як і в большевиків, — то лише етап до ліквідації незалежності і цілковитого поневолення. За ці роки влада в Тибеті опинилася в руках комуністичного Китаю. Почався спротив і боротьба релігійних тибетських кочовиків проти китайської опіки, що часто переходили в постання, з якими розправлялися китайські збройні сили.

А 10-го березня ц. р. спалахнула народня революція. Кашан — тибетська рада міністрів, спираючись на підтримку всіх племен країни,

Великоднни привіт українському народові, його невгнутим борцям за державну волю України —

ХРИСТОС ВОСКРЕС!
ГУ ООЧСУ

проголосила незалежність Тибету від комуністичного Китаю і зажадала виводу китайських військ з країни. На маніфест повсталого народу комуністичний уряд Китаю відповів гарматами і кулеметами проти 30.000 прочан, які зібрались на новий рік до Лхасс, столиці країни. А разом з тим трьохсот тисячна окупаційна китайська армія почала розправлятися з повстанням навколо столиці. Все населення країни з жінками приєдналося до повстанців і ось вже більше двох тижнів китайські війська бомбардують села, грабують добро, обрікаючи на загибель дітей, батьки яких борються за незалежність гімалайської країни. Три мільйони стоїть в нерівному змагові проти шестисот мільйонів китайців. За останніми відомостями сотні тисяч тибетців перейшли кордони Індії і Непалу, а на просторах гірської країни триває нерівна, запекла боротьба за тибетську незалежність. Комуністичні війська опанували столицю і простори навколо неї, а в цілій країні населення борониться і мабуть сподівається, що його боротьбу почує світ.

Тибетці боронять не тільки свою незалежність, а й цілий світ буддизму від китайського імперіялізму, що почав наступ на азійські простори. Поразка їх це: нищення тибетців, ліквідація тисячолітньої культури і історичних цінностей, що зберігаються переважно в чисельних монастирях. Здавалось би, що т. зв. вільний світ, в якому так багато говориться про боротьбу проти комунізму, якось мусів би zareагувати проти звирячих розправ над тибетцями, що хотіли зберегти свій національний уклад, звичаї, культуру, і жити за тисячелітніми традиціями своїми. Та-де! Крім Чан-Кай-Шека, що мужньо задекларував визнання незалежності Тибету і підтримку повсталому народові, біль-

шість урядів вільного світу промовчала і не зайняла свого становища до вандалізму в Тибеті. В ОН немає кому поставити на порядок денний питання про оборону трьохмільйонного народу. Більше того — уряди деяких країн вважають цю хижачку розправу внутрішньою справою китайців. Представник британського уряду Еллен вважає, що „інцидент” в Тибеті є внутрішньою справою Китаю і безпеці світовій не загрожує. Правда, заступник Державного секретаря в ЗДА, Гертер різко засудив розправу в Тибеті, вказуючи на те, що вона є одним з сигналів для тих, що на слово, навіть записане в документі, повірять комуністам.

Приймаючи делегацію від тибетців, очолену колишнім міністром, голова індійського уряду, Неру закликав повстанців бути терпеливими, бо, на його думку, події в Тибеті не ізольовані від світової напруги. Але втручатися в них Індія не хоче, щоб не ускладнювати свого неутралістичного становища. Оце мовби і все, на що здобувся вільний світ, в якому так багато говориться про людську свободу і оборону її. Наче загопнотизовані комуністичним вандалізмом, уряди великих і малих держав надіються мовчанкою зберегти залишки своєї свободи і незалежності. Хоч розправа в Тибеті, то ще одна осторога після Угорщини, Німеччини, а перед тим України і інших націй, про те, що з струсовою політикою, на яку хворіють нині уряди, свободи не охоронити. Невтралізм — нинішня політична хвороба, є найбільшою небезпекою свободі. Мовчанкою на розправу над тибетцями вільний світ здав позиції без бою і то саме на передодні нарад в справі так заплутаного європейського вузла.

І мимоволі виникає питання, чи дійсно бореться той світ проти комунізму, чи лиш говорить про боротьбу.

Не будемо гадати про вислід битви в Гімалаях. Чим би вона не скінчилась, Тибет стане початком великої боротьби за свободу і незалежність народів.

І знов пригадується Шевченко з його:

І вам слава, сині гори
Кригою окуті;
І вам лицарі великі,
Богом незабуті!

„VISNYK” — „THE HERALD”

Published by Organization for Defense of Four
Freedoms of Ukraine, Inc.

Monthly except July and August when bimonthly.
Second class postage paid at General Post Office,
New York, N. Y.

I. Wowczuk Editor in Chief

Address: P. O. Box 304, Cooper Station,
New York 3, N. Y.

Б. Г.

НОТАТКИ БЕЗ ТАКТУ І НЕ В ТАКТ

**

Ми ввійшли в остаточну фазу боротьби між духом і матерією, світлом і тьмою, Добром і Злом, між життям і смертю. Між Хрестом і зіздою!

Колись зізда в покорі схилилась перед колиською Дитятка і вказала дорогу до Нього; сьогодні вона є на послугах у бестії і дорого-вказом у небуття, в ніщо...

Так є з усім і з усіма, що відходять від Бога і вимітають сліди Його з серця свого. Тоді в порожню хату заповзає Його заперечник і починає рядити.

Це зобов'язує нас передивитися наш духовний доробок, викинути з нього все зітліле і струхлявіле, оновити його і наснажити його Словом Божим в нашій дальшій боротьбі за утвердження особового й збірного „я” на власній землі, а відтак і у світі.

**

На історичну сцену виступає націоналізм. Але не той, що ми його вже бачили колись у „Союзи русского народу”, або в „Союзи Архистратига Михаїла”, в німецькому націонал-соціалізмі, в італійському фашизмі й нарешті в найновішому його виданні індонезійському, сукарнівського виробу, в тій дивній саламасі, що складається з „віри в бога (Аллаха), соціал-націоналізму, соціо-демократії — все це на марксівській основі”.

Виступає новий націоналізм. Націоналізм на християнській основі.

Кожна нація, черпаючи сили з Джерела всіх джерел, має розвиватися зі свого Зерна, у кліматі своїх історичних традицій, а не калічити запозиченим досвідом з чужого поля, не одурманювати себе чадом слів не своїх пророків.

(Позичити хіба вільно з царини цивілізації, але ніколи з царини культури!)

Кожна нація має розвиватися не в ширку (коштом інших), а в вишку. Так, як готицькі храми, що в нестерпному пориві свічками співають славу Господеві-Творцеві.

І саме в цьому змаганні між собою не тільки одиниць, але й цілих націй, як збірних спіль-

нот, кожний із учасників його має скласти найліпшу жертву на Вівтар творця всесвіту в нагороду Царству Боже (Св. Матвія, XXI, 213).

Але не забути при цьому те, що каже в острогу Господь до жидівського народу: „Навіщо мені множество жертв ваших? — говорить Господь. Я вже пересичений всепаленням з баранів і товщем з годованого скоту та й крові з назимків, ягнят і козенят я не хочу. Як приходите, щоб явитись перед лицем моїм, то хто від вас вимагає, щоб топтали двори мої?”

Не носіть уже більше дарів надармо: палення кадила огидло Мені; нових місяців і субот та сходин святочних не можу стерпіти беззаконність, поспіль із святкуванням! Новомісяччя ваші і свята ваші ненавидить душа моя: вони стали ваготою Мені, тяжко нести їх.

І коли ви простягаєте руки ваші, то я одвертаю очі мої від вас, а як ви умножуєте молитви ваші, то я їх не чую, ваші бо руки повні крові.

Обмийтесь, станьте чистими, одкиньте далеко ледачі вчинки ваші з-перед очей моїх, перестаньте чинити зло, навчіться чинити добро, шукайте правди, рятуйте придушеного, обороняйте сироту, заступайте вдову, а тоді прийдіть — і розсудимось...” (Ісаї, 1, 11-17).

**

Один з читачів моїх писань м. ін. пише до мене таке:

„... Це добре, Діду, що Ви пишете, але пощо Ви все цитати із Св. Письма наводите. Ми, політичні емігранти, живемо й діємо в обставинах кесаревих, а Боже — це зовсім з іншої царини...”

Боже милий, як його розповісти, що це моя найглибша віра й переконання, що світ з того тьмяного завулка, до якого він потрапив заблукати, не вийде, якщо не навернеться до Бога й не піде Його стежками, а зокрема та частина світу, що їй у задумі Божому окрему й почесну ролю визначено.

Отже — слово Боже не тільки в церкві й на устах, але й на площах, в хатах і в чині!

Та що там я казатиму! Тарас Шевченко вже давно зауважив, що для наших людей найбільшим авторитетом і дороговказом є німець. Так, ось, послухайте, що німець пише. Газета

„Die Welt” (22. 6. 1957) умістила статтю проф. д-ра Франца Бааде директора Інституту Світової Господарки при Кільському Університеті під заголовком: „Земна куля може всіх вижити. Світова господарка в 2000 році. Жадний страх перед будучиною”*)

І що спільного можуть мати справи, порушені проф. Бааде, зі Словом Божим? Мовляв: де Рим, а де Крим? А все ж послухайте те, що пише проф. Бааде наприкінці згаданої вище статті:

„Рай на Землі? Але це ще не все. Подуманий модель світової господарки в 2000 році, що його тут подано, дасться з певним правом означити майже як рай на землі. Це буде — чи швидше: це може бути — світ без голоду і світ без безробіття.

Однак, чи дорога приведе до самознищення, чи близько до раю це залежить у першій лінії не від матеріальних, а від духових, насамперед моральних сил.

Коли ми сподіваємось, що в 2000 році взагалі якийсь світ існуватиме, а зокрема придатний для життя в ньому, як це мислимо для дітей і внуків, то така надія може стати дійсністю тільки тоді, коли та частина людства, яка себе християнами називає, з усією серйозністю згадає про християнство й повернеться до нього. Зокрема мова мовиться про ту частину Христової науки, що її багато людей противиться прийняти як науку реальної політики, а саме ту, яку Христос на одній горі в Галилеї проголосив. Найгарніші слова з цієї проповіді є:

„Блаженні лагідні, бо землю наслідять вони”.

Ні господарські підприємці, ні політики, не виявили досі багато нахилу цю науку Христову дослівно сприйняти. Вони за реальну політику вважали те, коли вірили, що підприємець і державник, якщо хоче щось мати, мусить мати дух волі до посідання, дух волі до влади й поготовість до застосування гвалтовної сили. Отже, що полишили нам нелагідні й гвалтовники в вигляді руїн, це ми знаємо.

Коли це в 2000 році взагалі має ще бути якась держава на землі і коли варто буде в ній жити, конче треба дух гвалтівництва перебороти.

Люди, що ту державу бажать формувати, мусять, якщо вони є християнами, Христову науку, якщо будистами, науку Будди, а інші азіяти, Конфуцієву науку, дуже дослівно взяти. Нагірна проповідь зі словами: Блаженні лагідні, бо вони наслідять землю, має стати червоною ниткою реальної політики державника”.

**

Ядро справжньої свободи лежить у переборенні чогось у собі: звільнення мого „Я” від

*) Основою статті є виклад її автора на тему „Техніка у службі світового порядку”, зробленого в „Товаристві німецьких інженерів” (Фрайбург).

пут моїх маленьких „я” — забаганок, захтянок, (ап. Павло, I до Кор-н, VI, 12) і утвердження його, як незалежного від оков часу й простору (обставин) єства, а тим і підготова себе до вступу в вічність у лоні Творця.

Бо „Господь же — то дух, а де дух Господній, там воля” (Ап. Павло, 2 до Кор-н, III, 17).

Це похід по драбині до Бога.

Але це не та драбина з 33-ма щаблями, на вершкунку якої стоїть 33°-ий Sovereign Grand Inspector + Grand Master of the Grand Eucampmeat of Knights Templar, а над ними „Архітект” з циркулем й кутоміром, а драбина, що її був бачив у ві сні Яків, син Ізаків. Справді вільною людиною я стаю тоді, коли стаю покірним рабом Божим.

**

Історія наша проречисто доводить, що Православ'є, вжите колись нашими предками, як політична зброя, витягло нас з пазурів „католицької” Варшави, але незабаром кинуло нас у „братні” обійми одновірної з нами „православної” Москви, тобто з-під ринви та під дощ!

Тоді як саме католицтво частини нашого народу врятувало його від „братніх” обіймів одновірної з нею, „католицької” Варшави.

І тепер, щоб ту частину пізніше притулити до свого лона, Московщина мусіла була її насамперед декатолізувати і „справославолізувати”. У світовому масштабі взявши, не вільно вести боротьби проти здійсненої в 1/6 частині світу діявольщини силами тільки католицтва, тільки протестантства, тільки православ'я, чи там магометанства, Мойсеєвого віровизнання, будизму — тощо, а Viribus umtis всіх, що так чи інакше Бога славлять. В українському ж масштабі — треба: твердо стоячи на ґрунті справжнього православ'я киевокнязівських часів, знову нав'язати урвану колись православними українцями нитку з Римом.

**

Колись певної години дня вулиці міста розквітали молодими обличчями... Це було, коли по школах закінчувалась денна уроча.

Тепер цієї години тупцюють вулицями якісь пооблизувані, побсмоктувані постаті в галан-

І. Хорольський

МІТОМ СОЦІЯЛІЗМУ ПРИКРИТО КОЛОНІЯЛЬНІ ПЛЯНИ

(З приводу 21 З'їзду московської партії)

Кожен З'їзд імперської партії мав свою політичну формулу, якою визначалося його спрямованість і завдання. В цьогорічному, позачерговому з'їзді формулу найти важко, принаймні з матеріалів досі опублікованих. З'їзд одногласно схвалив пляни 7-літки, розправився з антипартійною групою, що, либонь, „пробувала захитати єдність партії, й завернути її й цілу країну з лєнінського шляху”.

Посилання на лєнінський шлях після смерти Сталіна, стало модним в політичній мітології Хрущова, зокрема в його боротьбі за владу, хоч обидва шляхи є тільки етапами імперської політики. Адже ніхто інший, як „помазаний на царство” 21-им З'їздом Хрущов не раз твердив, що в боротьбі з капіталізмом, якою прикривають дійсність колоніальної політики московського царства, всі члени партії є сталінцями. Теревені про лєнінський і сталінський шляхи, є черговим мітом, який угегшив „помазання” Хрущова на володаря імперії. І це чи не найістотніша річ на 21 З'їзді. Не буде помилкою ствердити, що в історію большевицької імперії з'їзд увійде, як хрущовський, як 16-ий колись був переможнім сталінським. Проте, було б помилково порівнювати становище теперішнього „помазаника”, що є найспритнішим серед лисячого кодла ЦК, з Сталіним. Хрущов не Сталін, і ним не буде, хоч він намагається у всьому копіювати свого довголітнього вчителя.

На З'їзді була лише одна доповідь, про контрольні цифри семилітнього пляну. Вона була

цях... Ніби дівчата, а ніби й ні, хіба хлопці, а ніби й ні.

І все це поодинці — непевне, боязке, а в гуртах верескливо, нахабне й задикувате... Замість довірливої наївності юнацтва, бачиш у тих обличчях гіркість передчасно спожитого плоду від дерева пізнання Добра й Зла. Собача старість!

Тепер вулиці певної години, замість квітів, рясно поростають бєленою, дерезою, реп'яхом та полином...

Сумно...

універсальна, охоплювала всі питання економіки, політики, культури, стратегії й тактики. Це був асортимент найрізноманітніших товарів з московського універмагу, якими годується споживача, щоб при допомозі їх закріпити імперське єдинодержавіє під прикриттям комуністичної мітології. Треба признати, що підготовка З'їзду була досконало переведена; промовці добре підібрані, і все грало. Славо-словлячи нового „помазаника” всі розвивали його тезу керівної ролі партії, яку в ухвалах ідентифіковано з державою, що в ній „колхозна кооперативна й державна форма власности повністю зіллються в єдину комуністичну власність”.

Семилітку, цифри якої затверджував з'їзд, названо першим етапом, в якому, після соціалізму, який уже ніби побудовано в Советському Союзі, буде здійснено перехід до комунізму. Творячи міт про такий перехід, новому теоретикові довелося вчорашню догму про побудову соціалізму в одній країні дещо змінити, достосувати до нинішніх імперських завдань, прикривши їх мітом „розгорнутого будівництва комунізму”, а зовнішню агресію соціалістичною перемогою над світом. В доповіді Хрущова про це сказано так: „Питання про побудову соціалізму в одній країні і його повної й остаточної перемоги, розв'язано всесвітньо-історичним ходом суспільного розвитку”. Ствердивши таке, Хрущов розкрив дужки імперської формули, бо „під остаточною перемогою соціалізму, марксисти розуміють його перемогу в цілому світі”. Соціалізм, мовляв, побудовано в Советському Союзі, а семилітнім пляном імперія здійснює стрибок з комунізм. Але, щоб те сталося, треба, щоб отой московський соціалізм переміг в цілому світі.

В плянах „колоніального соціалізму” імперії відводиться відповідальну роллю й значення, бо вона ж „найсильніша країна” в соціалістичній системі й перша стала на шлях „розгорнутого будівництва комунізму”. Це в бльокнот югославам, полякам і всім, хто пробував би йти своїм шляхом. А щоб країни, включені в сферу московської опіки (сателіти) не забували

С. КИЛИМНИК

МОСКОВСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА 1659 Р.

(До 300-річчя Конотопського бою)

Знеможена й вичерпана фізично (військово), морально й матеріально, після тяжких та довгих воєн з Польщею, — через важкі історичні обставини Україна попадає в московську пастку. Україна мусіла шукати надійного союзу з якоюсь міцною державою. Туреччина, як „басурменська“, в ті часи була дуже непопулярна; про Польщу, після свіжих ран, — говорити не приходилось, — залишилась лише Москва. З нею і вклав гетьман Богдан Хмельницький відомі „Статті“ — оборонний союз, як рівний з рівним. Але, як відомо, Москва потрактувала цей договір інакше, ніж думав Гетьман, і з перших же початків повела наступ на суверенні права Гетьмана та на вольності козацькі... Хмельницький побачив, що попав у пастку, бачила це й вся козацька старшина, духовенство, шляхта, Запорожжя та й „чернь“. Українське суспільство в найкоротшому часі відчуло важку руку „одновірця“-протектора — Москви. Всі міцно вірили, що Гетьман Богдан виведе Україну на широку дорогу волі й цілковитої незалежності як від Польщі, так і від Москви. Тому Богдан Хмельницький рішуче боронився проти порушення Москвою Статтей, зрозумів політику Москви й стан України — й укладав пляни не лише звільнитись від „протекторат-одновірця“, але й ослабити Москву настільки, щоб вона ніколи не посягала на суверенні права Української Держави...

Тому Богдан Хмельницький уклав плян такий: домовитись і підписати військовий союз з державами, які оточують Московську державу — на півночі з Швецією, на заході — з князем Семигорода Ракоцієм, з Молдавським та Валашським володарями, а на півдні — з Кримом, васалом Туреччини. А навіть козацький корпус брав участь у війні проти Москви.

Москва вдарила насполох... Тоді вона трактувала український народ лише як „єдиновірців-черкасів“ (?!). Про „братів“ тоді мови не було. Але, довідавшись, що „Черкасія“ країна багата, посідає важливу стратегічну територію, тут же й Чорне море, а народ її — черкаси, на-

род войовничий, героїчний, є захистом від тодішнього Криму, від татар та турків — і тому повела інтенсивний, але, спочатку, обережний наступ на Україну.

Смерть гетьмана Богдана Хмельницького

За Богдана усталилась Українська Держава політично, економічно, військово й адміністративно, посідаючи певне місце серед Європейських держав. Був певний лад. Усі спроби ворохобні козацької, старшинської, чи запорозької — припинялись дуже скоро й уміло.

Зі смертю Хмельницького український народ, усі верстви, розгубилися. Правда, Великий Гетьман передбачав, що з його смертю почнуться роздори й свари — боротьба за булаву, а тому таки бажав з цього боку, як і з інших, щоб гетьманство було спадковим, наслідним. А ще до цього, то й становище було тоді ускладнене: розумний, талановитий і здібний старший син, Тиміш, загинув, а залишився 16-річний юнак, Юрій, що не міг похвалитися ані розумом, ані здібностями, ані фізичним розвитком, ані досвідом... Але генеральна та козацька старшина, на знак глибокої пошани до Великого Гетьмана, зібралась на Раду у його дворі 23 серпня 1657 р. і обрала гетьманом Юрія Хмельницького. Правда, Гетьман Богдан перед цим назвав відповідних йому наступників, кандидатів у гетьмани: Переяславського полковника Павла Тетерю, Полтавського полковника Мартина Пушкаря та Військового писаря Івана Виговського. Рада окликнула: „Юрія Хмельницького волимо собі гетьманом!“ Юрій Хмельницький в силу козацьких звичаїв відмовлявся, але „Його вкрили прапорами й шапками, сурмили в сурми, палили з гармат і рушниць“, що вважалось доконаним фактом обрання...

Зваживши на малолітство Юрія, Богдан перед своєю смертю доручив опікунство над ним Генеральному Військовому Писарю Івану Виговському, своєму довгорічному помічникові й дорадникові.

Іван Виговський

Іван Виговський походив з шляхетського роду, герба Абданк; в Запоріжжі не був. Народився в м. Гоголеві на Київщині в православній родині шляхтича Остапа Виговського.

Вчився він у Києво-Могилянській Академії, що пізніше спогадував з великою приємністю; вступив до кварцяного війська; був писарем при польському комісарові в козацькому війську і дослужився ранги поручника; служив при мійському суді в Луцьку; був членом Львівського православного Братства з 1662 р.

У 1648 році, Іван Виговський, як військовий (він мав рангу поручника), був при загоні Потоцького під Жовтими Водами. Тут був поранений і попав у полон до татар. Хмельницький знав Івана Виговського іще раніш, як глибокого патріота українського, як розумну, освічену й корисну для України людину, — тому й викупив його з татарського полону (виміняв у татар за коня), і прийняв до себе на службу, доручивши писарство.

У скорому часі Виговського було поставлено Генеральним Писарем Війська Українського. Він працював щиро, був добрим дипломатом та політиком, уміло добирав талановитих співробітників, і виховав чимало здібних урядовців вищого рангу та талановитих дипломатів та політиків.

Іван Виговський, будучи сам визначним дипломатом та політиком, завжди був у повному курсі справ і зовнішньої і внутрішньої політики; як висловлюються, він був правою рукою Хмельницького, його першим дорадником і вірним помічником, увесь час перебувачи з Гетьманом у походах. 1648 р. був у Галичині й їздив до Семигороду; 1649 р. уклав Зборівську Умову; 1653 р. вів переговори під Жванцем; 1655 р. — під Львовом; провадив усі пересправи з Москвою, Шведами, Кримом та іншими державами. Він часто заступав Гетьмана, гамував його інколи острі виступи; сам був спокійної вдачі, урівноважений, умів дотримувати належних тасмниць; у рішучий мент виявляв силу волі, наполегливість і надзвичайну енергію. М. Грушевський так характеризує Івана Виговського:

„... був чоловік досвідчений, розумний, бувалий, не кепський політик, при тім, без сумніву — патріот український, завзятий автономіст, одностудець стар-

шини, що разом з нею щиро бажав забезпечити свободу й незайманість України...” (М. Грушевський, Ілюстрована Історія України, Київ-Відень, 1921 р., стор. 326).

Державні погляди Івана Виговського

Іван Виговський — це людина твердих переконань і поглядів на життя й на державу. Працюючи в Польщі, він мав повну нагоду добре приглянутися до державного ладу Речі Посполитої; пізніше, працюючи Генеральним писарем при гетьманові Хмельницьким — він глибоко вивчив державне життя України, знав позитивні та негативні сторони цього життя й обмірковував потрібні реформи, хоч і не думав сходити з державного шляху Хмельницького. Він вважав, що керівними верствами держави, — близько Платона, — мусять бути такі: козацька старшина, шляхта та вище духовенство, на жаль, не зважав на козацтво та селян. Ці верстви близькі до Виговського своїм економічним, соціальним та культурним станом. Козацька старшина — це як державна адміністрація; шляхта, як імпульс економіки держави, а духовенство — мозок — культура, освіта, виховання... Отже, основною помилкою, що привела до трагічного кінця України й його самого, козацьку старшину, — це нехтування „черні”, як сили, як верстви. Другою значною помилкою Виговського — це недооцінка значення й сили Запорожжя. Козацька старшина міцніла та збагачувалась, прибираючи „чернь”, поневолюючи „посполитих”, та не зважали на козаків. Хмельницький стримував такі потягнення старшини й цим регулював взаємини верхів і низів.

Приймаючи булаву, гетьман Ів. Виговський визначив свої погляди у вислові:

„Ця булава буде доброму на ласку, злому на кару; нікому у війську підлещуватися я не буду; військо Запорожське не може бути без страху...”

Ця його декларація й була своєрідною погрозою проти всіх тих, хто пізніше проти нього повстав. Хотів він взяти такий твердий курс лише для того, щоб скорше й без ворохобні зміцнити Українську державу.

Надхненником Виговського, його найближчим співпрацівником, що мав неаби який вплив на гетьмана — був високоосвічений, талановитий дипломат і політик, також представник шляхти, — Юрій Немирич. Він здобув високу

освіту в Оксфорді, Кембріджу та в Парижі. Спочатку він був аріянином, потім повернувся до прадідівської православної віри, переїхав до Чигирину й був правою рукою гетьмана Виговського. Це також був глибокий патріот-українець і великий знавець Заходу та державного будівництва.

З боку вищого духавенства — найближчим до гетьмана був Київський Митрополит Діонісій Балабан, обраний всупереч московському бажанню.

Гетьман Іван Виговський намагався здобути у вищих верств признання та підтримку, співпрацю, як перевагу проти „черні”, й мав намір утримувати гетьманську владу на високому поземі, як і Хмельницький.

Зовнішня політика гетьмана Виговського

Основне завдання Виговський ставив перед собою та перед вищими верствами — порвати всякі зв'язки з Москвою, розірвати попередню укладений 1654 договір гетьманом Хмельницьким. Уся політика гетьмана Ів. Виговського була скерована в цей бік. Для цього треба було знайти міцне опертя — інші держави — відповідних союзників. 16 жовтня 1657 р. в м. Корсуні підписує гетьман Виговський союз проти Московської держави з Швецією. Союз зобов'язував обидві сторони забезпечувати собі допомогу проти ворожих нападів; взаємно інформуватись про пляни ворогів; підписувати мир лише спільно. Крім цього, Швеція мала визнати Україну вільною державою й зобов'язувалась боронити її свободи. Українська держава, крім українських земель по Вислу, мала обіймати також і білоруські землі від Березини до границь Пруссії; обидві країни мали право вільної торгівлі через Пруссію. Україна мала дозвіл набирати добровольців шведських, як також і офіцерів у своє військо, в разі потреби; мала право закуповувати в Швеції зброю та амуніцію; мала право спроваджувати з Швеції ремісників та інші фахові сили і т. д.

Одночасово гетьман Виговський відновив союз з Кримом, і татари увесь час гетьманування Виговського були йому вірні.

Виговський покінчив з Польщею перемир'ям: обі сторони припинили всякі військові дії й відділилися неутральною смугою між Случчю й Горинню.

Наступ Москви на суверенність України

Москва іще при Хмельницькому намагалася повести рішучий наступ на Україну, але разом з цим побоювалася Великого Гетьмана, знала його авторитет серед українського суспільства та й у всій Західній Європі, бачили вороже наставлення до себе Гетьмана й всієї України й снувала пляни, як краще оплутати Україну, як її ослабити, а потім цілком підкорити. Насамперед Москва вирішила посадити своїх воєвод спочатку в Києві, потім і в інших українських містах; разом з воєводами московськими ввести й військові залоги; у більш важливих місцевостях побудувати фортеці для своїх залог... Коли воєвод посаджено, Москва поставила питання, щоб людиність, оселена біля цих фортець, підлягала б воєводам, їх суду; щоб прибутки з аренд та подимного йшли б на утримання московського війська; щоб козацькі війська залишили Старий Бихів і Чавск на Білорусі... А ще пізніше цар зажадав, щоб гетьман України підписувався не „вільний підданий”, а „Вірний підданий”... А щоб вимогти якомога більше від України, обезсилюти її, взяти міцно у свої руки, цар вислав військо в Україну.

Наступ Москви відчула вся Україна, а в першу чергу козацька старшина й усі були однієї думки: остаточно порвати з Москвою.

Виговський давно, ще за Хмельницького, відчував цей московський наступ, цей тягар, але іще не відчував себе в силі рішуче порвати з Москвою, а тому вів дипломатичні переговори, відтягти час, краще підготуватись... Виговський змагав до того, щоб підписати з Москвою союз, як рівний з рівним і ставив питання перед Москвою: щоб не втручалася у внутрішні справи; щоб військо українське, монета, суспільний устрій і взагалі життя України — було б цілком незалежним. А головне, щоб Москва не сміла провадити поза плечима Гетьмана переговори з окремими полковниками та з Запоріжжям; з духовенством — усе це повинно переходити через канцелярію Гетьмана, а самого Гетьмана Москва мусить шанувати, як суверена й єдиного репрезентанта держави.

У розмові з московським послом Виговський прямо сказав на його видумані заяви, що Україна це „гілля відломане від природнього

коріння Великої Росії": „Нехай Великоросія буде Великою Росією, а Україна Україною, — ми є військо непереможне...”

Тоді Москва вирішила розкласти Україну з середини: вона наслала хмари пропагандистів, шпигунів, урядників та воєвод і почала настроювати „чернь” на козацьку старшину; полковників підплачувала, обдаровувала соболями й нацьковувала проти Гетьмана. Вела окремо пересправи з Запорожжям, з полковником Барабашем, Пушкарем і другими; мала своїх „куплених” і серед духовенства; пускала провокації за провокаціями... Але, щоб це не було порожніми розмовами, я подам окремі моменти цих взаємин України з Московією за московськими ж джерелами історичними та архівними документами.

Пересправи гетьмана Виговського з Московією

Отже, Великий Гетьман Хмельницький не встиг завершити державного будівництва України, як незалежної й цілком самостійної держави, не встиг унезалежити її від Москви, що так нечесно спотворила й витлумачила Переяславські Статті. Це добре розуміла основна козацька старшина, розуміло духовенство та й Запоріжжя. Розуміла й Москва, що Україна не бажає бути від неї в такій залежності, але побоювалась козацького батька, була з ним обережна, і знала, що Великий Гетьман започаткував союзи з кількома державами виключно з метою унезалеження України від Москви та ослаблення московських сил...

6 серпня (27 липня) 1657 року помер Великий Гетьман. Уся Україна засмучена: хто буде гідним наступником Богдана? Кого так слухатимуть і чиї накази так слухняно виконуватиме українське військо і вся Україна, як виконували накази Хмельницького? Хто завершить велику справу — волі українського народу? Хто виведе Україну на шлях цілковитої незалежності? А Україна ж в оточенні лютих ворогів, що чигають на неї: з півночі Москва, з заходу — Польща, з півдня — Туреччина з своїм васалом Кримом... Врешті, найголовніше, хто поведе Україну в останній бій за волю й правду українського народу з Московією, як водив Великий Богдан?..

Син Богдана, 16-річний юнак Юрій, ще недосвідчений, слабкий волею й фізично... Ви-

ща козацька старшина, як це відомо з минулих часів, — поведе боротьбу за гетьманську булаву й ставитиме справу особистої честі й особистих інтересів вище державних... А до всього не стало одночасно й другого великого патріота України — Митрополита Київського Сільвестра Косова... Велика туга оповила Україну...

Про ці сумні події генеральний писар Іван Виговський не поспішав повідомляти Москву... Перед своєю смертю за кілька днів Богдан вислав Переяславського полковника Павла Тетерю до Москви, який прибув туди 4-го серпня (с. с.). На дипломатичну промову полковника Тетері думні бояри в імені царя ставлять питання: чи збирають урядовці в городах прибутки на царську величність і чому не віддає гетьман тим людям, яких цар присилає? Тетеря відповів: „...„Нам тепер дискутувати з гетьманом не можна, бо це йому буде не любо...”

І друге питання: Гетьман не дотримується Статтей і приймає чужоземних послів... Полк. Тетеря відповів: „нам усього цього гетьману виговорювати не можна...” Ці відповіді цікаві тим, що Тетеря дає відчуті думним боярам, що в Україні гетьман не нижче їх царя на Московщині...

У грамоті Виговського до царя є цікаві відомості. Виговський інтригує царя й пише, що після посла до шведського короля вивідати його пляни та що скаже Беневському, щоб вибрали в Польщі московського царя на короля... (Соловьев. Історія Росії, т. XI, стор. 3-4).

По смерті Митрополита Київського Сільвестра Косова Москва намагається, щоб духовенство вибрало нового митрополита з благословіння царя-патріярха московського: „без указу царського” духовенства не збирати. Але духовенство обрало, не питаючись Москви, нового Митрополита Діонісія Балабана. А Виговський сказав: „Вибирайте митрополита між собою, кого хочете, а нам тепер по смерті гетьманській до того діла нема...” (Московській головний архів міністерства иностранных дел; дела Малороссійскія 1657 года).

Виговський, співучасник політики Хмельницького послідовно змагав до відмежування чи розриву з Московією. Але він діє дуже обе-

режно, дипломатично, а тому й пише до Москви, що він бажає відпочити, щоб цар йому дав маєтності в Литві. Так відводить очі Москви. А далі пише, щоб цар військ своїх на Україну не посилав:

„... У нас тепер від неприятеля небезпеки нема, а у війську багато нерозумних людей, які стануть мислити, що царські бояри йдуть з військом, щоб військо Запорозьке чим-небудь стиснути (обмежити — С. К.), а нам тепер війська не потрібно. Царська величність зволив би у своїй грамоті спочатку написати ім'я гетьманового сина Юрія, щоб йому не було прикро; батько його государю бив чолом, щоб після нього гетьманом бути сину його, й царської величності на те згода є”. (Архів министерства юстиції; столбці Малоросійського приказа ном. 6001).

Тут бачимо, як мудро, дипломатично, Виговський дає зрозуміти Москві, що військо, яке вона вводить, Україна не бажає мати у себе. А до обрання гетьмана Москва також не має права...

У той же час Виговський писав до Путівльського воеводи Зюзіна:

„Коли хочеш знати, хто тепер обраний у гетьмани, то я думаю, ти знаєш, що ще за життя покійного гетьмана вся старшина обрала сина його, пана Юрія, який і тепер гетьманом перебуває, а надалі як буде — не знаю, одразу після похорону збирється рада з усієї старшини і деякої черні; що урядять на цій раді, — не знаю. А я після таких трудів великих, рад би відпочити й ніякого урядництва й начальства не бажаю...”*)

Водночас писав Виговський до воеводи Київського Бутурліна, що польський посол Беневський присланий для хитрості, щоб „відлучити” військо Запорозьке від високої царської руки; інакше кажучи, що Україну Польща вважає за самостійну державу; а Україна, як суверенна держава, приймає послів.

Щоб послабити владу гетьмана Москва посилає пропагандистів в Україну, які мали організувати свари між старшиною, зокрема між полковниками, провокувати серед черні невдоволення проти старшини та гетьмана, всебічно дискредитувати та оклеветувати гетьмана. Користаючись сварями та заколотами садити своїх воевод та вводити війська, підкуповувати та обдаровувати впливових людей. Москва іще не знаючи про вибори гетьмана Виговського, посилає в Україну стольника Кікіна (Кикина),

а також військо під командою Григорія Ромодановського та Василя Шереметьєва. Крім цих, надсилає Олексу Трубецького, Богдана Хітрово та інших.

Кікіну наказано було говорити рядовим козакам та черні:

„Чи давали їм під час походу за гетьмана Богдана платню? І, коли скажуть, що не давали, вмовити, що гетьман робив це без відому царя, який призначив їм на платню збір з городів і повітів малоросійських, і тепер усе це наказав розглянути й наказ учинити князю Трубецькому. Кікін повинен був говорити з війтами, бурмістрами й міщанами наодинці, що гетьмана не стало, а на города малоросійські наступили неприятелі, Кримський хан і Ляхи, та у них же між собою сталося замішання та колотнеча; царська величність для їх захисту послав військо, а для своїх государевих справ — князя Трубецького з товаришами: так вони би нічим не ображались. А коли стануть говорити: добро було б, коли б вел. государ для всяких неприятельських приходів і розправних діл зволив бути у них в городах своїм воеводам, то відповідати, що всі ці справи покладені на князя Трубецького. А коли про воевод і не почнуть говорити, то Кікіну самому почати, щоб государевим воеводам бути в черкаських знатних гоордах для того, щоб тамошнім мешканцям від полковників і других людей кривд і податків не було. Кікін повинен був усюди розповідати хто у Черкас начальний чоловік, кого більше слухають і кого хочуть обрати в гетьмани, чи Юрія Хмельницького, або кого другого, і чи нема тепер між Черкасами на полковників якого рокошу, і коли є — за що? І чого між ними ждати (надіятись), і чи захотять, щоб в городах були государеві воеводи”. (Симбірській Сборник; Кикинскія бумаги).

Московська агентура все більше й більше просякала в народні маси та й у старшинське середовище й все сильніше розкладала. Частина козацької старшини, заохочена московськими обіцянками — маєтностей, грішми та соболями, — дивилася в бік Москви; друга частина дивилася в бік Польщі, що обіцяла повну автономію, цілковиту свободу й недоторканість, треті — мріяли тільки про абсолютну вільну й ні від кого незалежну державу Україну. Військо і чернь, нацьковані московськими агентами та Запорозжя, на чолі із зрадником Барабашем, ставилися неприхильно до гетьмана, дивлячись частково також в бік Москви. Про Польщу, з якою Україна кривавилась так довго, з військом та поспільством і говорити не приходилося; про Крим та Туреччину, як „бусурменів” — також не могло бути мови... А наступ Москви, яка користувалась з внутрішнього замішання та з розбіжності, — все

*) Тут Виговський говорить без всякої дипломатії, що гетьман є, а представників царських не запрошується ні на похорон, ні на Раду.

посиливався. Внутрішній стан України був дуже важкий; а до всього, запорожці не толерували належно Виговського, бо він не був запорожцем. Полковники, — прихильники Москви, — вороже були настрої й виставляли аргумент, що Виговський не був полковником. Козаки й взагалі чернь ставилися до Виговського дуже стримано, бо він був шляхтич та, за московськими провокаціями, „прихований лях”... Що робити в такому стані наймудрішій людині, найглибшому жертвенному патріоті? Що робити гетьманові? А його ж давні мрії, його пляни — лише самостійна й незалежна Україна! Але першою справою — це позбавитись опікуна-Москви. Тому волею-неволею приходиться налагоджувати союзи, дружби й з цілком ослабленою Польщею та Кримом, що наробив чимало клопот іще при Хмельницькому, і з далекою Туреччиною, але це все робиться в цілковитій таємниці. Тому, як справжній дипломат, Виговський у листуванні та в пересправах з Москвою виявляє „вірність”, лише вимагає від Москви дотримання Статтей Хмельницького, збереження й недоторканість прав та свобод України.

Вживає належних впливів на Крим, віддає на неприязний до Москви, яка щороку, для заспокоєння і відвернення нападів, — засилає „подарунки” кримському ханові та впливовим татарським князям-мурзам та бекам.

Другі вибори Виговського

Москва й її агенти не вгадали, що Виговський захопив владу, що його обрано не на повній раді. Щоб припинити це цькування, Виговський скликав у приязності представників Австрії, Туреччини, Криму, Швеції, Польщі, Семигороду, Молдавії та Волохії полковників на 11 жовтня до Корсуня, зібрав повну Раду, поклав перед Радою булаву й сказав:

„Не хочу бути у вас гетьманом; цар попередні вольності у нас віднімає, і я в неволі бути не хочу...” Полковники доручили йому булаву й сказали, щоб був у них гетьманом. „За вольності будемо стояти всі разом”, — говорили вони й приговорили послати до царя, щоб усе було по старому. Виговський взяв булаву і, піднявши її, сказав: „Ви, полковники, мусите мені присягти, а я царю не присягаю, присягаю Хмельницький”. Супроти Виговського встав полковник Мартин Пушкар... (Архів министерства юстиції; столбци Малоросійського приказа ном. 5852).

На цю Раду московських представників не запрошено*). Ясно, що Москва через своїх численних агентів знала про ці всі справи, але не подавала їй вигляду... У вересні цар прислав свого любимця боярина Матвеева до генерального писаря з висловом невдоволення, що Виговський не повідомив царя про смерть гетьмана Богдана Хмельницького та про те, щоб гетьман відправив посольство до Шведського короля схилити його до миру. Виговський делікатно повідомив царя, що він про смерть Богдана Хмельницького повідомив воєвод — київського Андрія Бутурліна та князя Григорія Ромодановського, а що напише шведському королю, щоб не надіялися на Запорозьке військо, бо воно буде діяти проти нього, коли він не помириться з царем...

18 жовтня цар відправив до Виговського, як до гетьмана, свого посла, стряпчого Рагозіна з повідомленням про народження царівни Софії... Але Рагозін уже мав відомості від своїх агентів про невдоволення проти царя, про те, що Запорозжя з Барабашем проти Виговського, але не говорив, а лише натякав. Гетьман Виговський сказав Рагозіну, що до царя поїхало запорозьке посольство; щоб цар не приймав запорозців, а затримав у себе або переслав до гетьмана. Далі сказав, що він торгових людей у Запороги не буде посилати, не буде посилати ані хліба, ані чого іншого й пошле на Запорозжя військо.

Для відводу очей Москви до царя були відряджені козацькі послі — осаул Меневський та сотник Коробка. Ці послі запевнили царя у вірності; розповіли, що бунт хотів учинити полковник Лісницький, а що гетьман проти Лісницького, що Лісницького навіть на Раду не пустили, коли обирали гетьмана; і що Виговський не хотів прийняти гетьманську булаву, і що його двічі обирали — в Чигирині й в Корсуні, і що обрали одногосно:

„А коли була друга Рада в Корсуні, то на ній були полковники й козаки всіх полків, з кожним сотником було черні чоловік по 20. На цій Раді гетьман Іван Виговський клав булаву й бунчук, і говорив війську, щоб вони гетьмана вибрали, кого собі полюблять, та з Ради поїхав було геть, але військо, догнавши його, упросило його, щоб він був гетьманом...” (Соловьев, *История России*, т. XI, стр. 14).

*) Отже, вся Європа визнавала Козацьку Державу — Україну за цілком самостійну.

Ці послі з'явилися з грамотами, ніким не підписаними, що здивувало царя й бояр. Думні бояри розпитували послів, де вибирають гетьмана, в Запорогах чи в іншому місці й т. д. Далі послі висунули пропозицію, щоб цар призначив ще одну Раду, де б уже остаточно обрали всі гетьмана, що цього й Виговський бажає. Домовилися, що нова Рада відбудеться в присутності царських послів у Переяславі, бо на на попередніх Радах московських послів не запрошено. А Виговський говорив ще з Морозовим, щоб цар не слухав своєвольників-запорожців... Але, як не ставив застави Виговський, щоб не пропустити запорожців до царя, вони таки пробралися, відряджені Яковом Барабашем і оголосили царю:

... „Хоч по цей час усе військо Запорозьке й вся чернь, городова й запорозька, великі кривди й утиски терпіла від гетьмана городового й від усіх полковників та інших начальних людей в городах, однак вони мовчали до вашого царського указу. Але тепер усе військо Запорозьке побачило від городових старшин проти вашої царської величності велику зраду, чернь війська Запорозького дізналася правдиво, що ще при житті Богдана Хмельницького, вся старшина, гетьман і всі полковники присягу учинили невідомо для чого з князем Семиградським Рагоці, з королем шведським, з воєводами Молдавським і Волоським, і до царя Кримського посилають грамоти; — все це зрада в. в.! Чернь війська Запорозького на це не призволяє й ніякої зради робити не хоче; з городів до нас на Запорожжя біжать і оповідають, що старші городові від в. цар. вел. відступили...” (Там же).

Далі запорозькі посланці оповіли царю, що гетьман не дозволяє в річках рибу ловити, горілку гнати та продавати, послів чужоземних приймає, що він не запорожець, що жінка у нього шляхтянка... І, врешті, домагалися ще Ради в Лубнах для вибору гетьмана, бо вони Виговського гетьманом не хочуть...

Отже, в Україні утворилися дві протилежних партії, ворожих одна одній...

Соловьев так пише:

„Так яскраво зарисувалися в Малоросії два ворожі табори: старшини і черні, представником якої було Запоріжжя, наповнене людьми без родини і власності. Боротьба цих таборів, невміння об'єднатися в загальних інтересах країни, вже готували Малоросії судьбу Новгород Великого.

Москва своїм початком вирівнювання була тут з своєю звичайною постійністю, зручно запитувала: „Сваритесь, кривдите один одного: волійте воєвод його царського величства!” — там же, стор. 16.

І Москва робила свою чорну роботу в Україні: вербувала й купувала яничарів і серед ви-

щої старшини, і серед черні, і серед духовенства на зразок Ніженського протопопа Максима Филімоновича, Полтавського полковника Мартина Пушкаря чи кошового отамана Запорожжя Якова Барабаша...

А тимчасом князь Григорій Ромодановський півтора місяця дожидав Виговського в Переяславі на Раду. Аж 25 жовтня прибув Виговський до Переяслава. Ромодановський докоряв гетьману, що не озивався на його листи, так пізно приїхав; що „царського в. ратним людям запасов и кормов не давали, и много ратних людей от этого разбежалось, лошади от безкомщици попадали...” Виговський пообіцяв поправити справу, вдовольнити воєвод і ратних людей, але мусить іти до Полтави й усмирити та вгамувати бунтарів, а Ромодановському сказав перейти Дніпро й стати на кордонах Польщі, на що останній відповів: „Без наказу царського за Дніпро не піду, буду писати про це до великого государя”.

Виговському ходило про те, щоб видалити московське військо з Гетьманщини. А тимчасом Хітрово прибув до Переяслава на Раду. Він насамперед почав говорити Виговському й старшині про призначення воєвод, що цар призначає воєвод у многі городи — в Чернігів, Ніжен, Переяслав та інші, та що воєводи будуть з ратними людьми в цих городах; що воєводи будуть чинити суд і розправу осадним людям, будуть податки в царську казну збирати і т. д.

Це й примусило думати гетьмана та полковників скоріш порвати з Москвою. Але дипломатично Виговський сказав: „Ми постановили бути воєводам у городах Малої Росії, а в яких саме їм бути, — про це доповім вашому царському Вел., коли Бог дасть, побачу ваші пресвітлі очі...”

Далі, Хітрово вимагав від гетьмана вивести козацьку залозу з Старого Бичоха, як рівно ж, переловлювати втікачів з московських людей і передавати їх Москві...

Довго ждали в Переяславі Полтавського полковника Мартина Пушкаря та запорозького кошового Якова Барабаша, а потім, не діждавшись, звелів Хітрово проводити Раду, на якій знову вибрано гетьманом Івана Виговського.

Петро Кізко

НЕСКОРЕНА ЛІТЕРАТУРА

Московсько-большевицька пропаганда твердить, що за порівняно невеликий час після закінчення другої світової війни совєтам удалося сильно розвинути промисловість, відбудувати зруйновані війною міста і села та побудувати нові будівельні споруди. Об'єктивно беручи, цілковито цього факту заперечити не можна. Лише одно большевики приховують: чийм коштом і якими методами вони досягли цього. Вони, наприклад, ніде й ніколи не сказали, що і в час другої світової війни, коли большевицькі війська відступали аж до Москви, на півночі Росії виростали цілі „соціалістичні міста”, як гриби після дощу. Вони будувалися надзвичайно швидким темпом. Біля Куйбишева, наприклад, менше як за один рік було збудоване ціле місто. Але ті нові „соціалістичні городки” робилися руками тисяч і мільйонів в'язнів

Гетьман Виговський намагався увесь час дипломатично заспокоювати царя, а тимчасом готувався до остаточного розриву. За ворожість до гетьмана й за зраду Виговський на початках 1658 р., скарав у Гадячі декілька старшин на смерть. З полковником Пушкарем хотів покінчити миром, але Пушкар не повірив... Виговський послав на Пушкаря полковника Богдана та Івана Сербина з придворною гвардією, але ті потерпіли поразку. Тоді писав Пушкарю й просив його скоритися гетьману митрополит Київський Діонісій Балабан, але й це не допомогло. Для відводу очей та заспокоєння Москви, Виговський відправив послом до царя полковника Лісницького. Цей дипломатично переконував царя, що все спокійно, гетьман вірний царю і т. д., хоч цар, безумовно, мав інші відомості. У цей же час Пушкар писав царю:

...„Виговський зрадив Богу й вашій царській величності, помирився з Ордою, Ляхами й з іними Землями й задум має звоювати Запорожжя. Виговський дав города по Воркслі Юрію Немиричу Лютерянину, чого Хмельницький без указу царського не робив; Виговський тримає у себе багато Сербів, Німців і Ляхів. З того часу, як Виговського поставили гетьманом без ради всієї черні, не тримає він при собі жадного козака, все тримає іноземних людей, від которых нам кривди нестерпні робитись почали...”

(Закінчення в наступному числі)

концтаборів і примусово завербованих робітників.

Те саме робили й роблять тепер большевики після війни.

Для чого це ми кажемо, розглядаючи питання літератури? А для того, щоб між цими двома питаннями провести деяку аналогію.

Якщо большевикам у ділянці економіки й господарства вдалося в післявоєнні роки залатати діри воєнних руїн, то цього не можна сказати про ідеологічний, зокрема ж літературний фронт.

Протягом усіх повоеєнних років в українській підсоветській літературі йде запекла боротьба большевиків проти ідеологічних, націоналістичних, космополітичних, ревізіоністичних і інших ухилів. Літературна ділянка — це не кам'яна споруда чи річкова гребля, які можна бетоном чи чим іншим залатати. І не можна цього зробити руками в'язнів чи примусово зігнаних на роботи людей. Це — невловима ні зором, ані пальцями духовна сфера, в якій проявляється людський, вічно нездоланий і вічно невмирущий, дух, людська індивідуальна особистість і яку (духову сферу) не можна ані сколективізувати, ані замкнути в концтабори. Саме тому в українській підсоветській літературі за післявоєнні роки проявилось чимало отого духовного зльоту понад низьку соціалістичну дійсність, проти якого большевицька критика та навіть офіційні партійні та урядові кола повсякчасно так гостро виступають.

Ще в 1946 році (24 серпня) була прийнята постанова ЦК КП(б)У „Про перекручення і помилки у висвітленні історії української літератури” в „Нарисі української літератури”. В тій постанові виступалося „проти рецедивів буржуазного націоналізму в літературознавстві” та „викривалося” й засуджувалося „прояви чужої, шкідливої ідеології в творчості окремих письменників...”

У чому ж полягала та „чужа” й „ворожа” ідеологія? Виявляється, що в згаданому „Нарисі історії української літератури” „не показувалося великого і плідотворного впливу російської культури і літератури на розвиток української культури і літератури”, а такий

поет Володимир Сосюра написав у 1944 році „ідейно-порочного” вірша „Любіть Україну”. Провина Сосюри полягала в тому, що він у своєму вірші „грубо викривив” „ідею радянського патріотизму”, „ідею дружби народів”... Інакше кажучи, Сосюра в своєму вірші ніде не вжив слова „Москва”, а також таких епітетів, як „колгоспна”, „радянська”, „соціалістична” чи яка там Україна. Він просто написав: любіть Україну! А яку? Може, боронь Боже, самостійну, націоналістичну? Без зв'язку з Москвою? Без колгоспів, радгоспів? Та це ж Україна поза часом і простором, поза рямцями „союзу соціалістичних республік”! А до того ж це проголошується в такий небезпечний час, як 1944 рік, коли вся Україна охоплена національно-визвольною боротьбою українського народу, очоленого ОУН-УПА-УГВР.

От у тому факті між іншим проявилася вся ідеологічна слабкість московсько-комуністичної імперії, її страх перед українським духом. Тільки варт було поетові вигукнути: любіть Україну, як Москва вже перестрашилась. Для неї всякий клич українців про свою любов до України є більш небезпечною і страшною зброєю, ніж матеріальна зброя: гармати чи навіть ракети.

Сила українського духу, його незламність заставляє Москву щораз бити тривогу про ідеологічні та національні ухили в українській підневільній літературі.

Минуло від постанови ЦК КП(б)У більше десятка років і, здавалося б, на літературній ниві повинно б бути все спокійно, все благополучно, бо ж „наганяй”, як кажуть, даний письменникам і літературознавцям неабиякий. Та де там! За Сосюриним „Любіть Україну” пішли Гірникові „Короїди”, Минкове „Мовчати заборонено”, Швецеве „Між вітром і дощем”, Голованівського „Операція”, Первомайського „Казка” і т. д. Навіть останнім часом, подумайте, попав у „неласку” такий протинаціоналістичний і протикатолицький віршомаз, як Дмитро Павличко, про якого мова буде нижче.

Щоб проілюструвати, яким твердим горіхом виявилася для большевиків ідеологічна ділянка в українському письменстві під советами, наведемо кілька найбільш маркантніших виступів за останній час.

Леонід Новиченко, критик і літературознавець, який за свою збірку про творчість Павла Тичини „Поезія і революція” удостоївся премії Белінського, в своїй статті „Література і сучасність” (журнал „Дніпро”, березень 1957 року) так заявив:

„Не можна пройти байдуже повз прями чи замасковані заклики окремих літераторів оголосити невірною і непотрібною ту боротьбу, яку наша письменницька громадськість провела під керівництвом партії проти націоналізму, космополітизму та інших виявів ворожої ідеології... Деякі товариші, виступаючи на зборах київських письменників у березні минулого (тобто, 1956, — пк) року, висловлювали думку про те, що вся ця складна й тривала боротьба, особливо в період 1946-51 років, не мала, мовляв, під собою достатніх підстав, була зайвою і непотрібною...”

У цих словах Новиченка є кілька цікавих моментів. Поперше, він виступав із таким застереженнями у 1957 році, а мовив про роки 1946-51-ші. Значить, була потреба і в 1957 році нагадувати про події, які відбулися десяток років тому. Це значить, що небезпека для большевиків українського націоналізму та ідеологічного змагу не проминула. Постановами партії цієї небезпеки не вдалося усунути. Подруге, Новиченко говорив про „складну й тривалу боротьбу” в перших післявоєнних роках на відтинку літератури. Ми не можемо детально знати, в чому саме і де проявлялася та „складна й тривала боротьба”, знаємо лише, що в ті часи були гострій критиці піддані згаданий нарис історії української літератури, деякі твори Максима Рильського, Володимира Сосюри; крім того були зафіксовані виступи деяких літераторів проти „дружби народів” і ін. Але за тими словами Новиченка очевидно приховуються більші й складніші факти. Потретьє, характеристичним є той факт, що Новиченко сконстатував у своїй статті факт виступів українських підсоветських літераторів проти ведення боротьби з націоналізмом і ідеологічними та іншими ухилами. Очевидно, українським літераторам та боротьба вже настогидла, вони хотіли б легше й вільніше відітхнути в своїй творчості. Та до того ж — та частина українських літераторів напевно признає рацію саме українським національно-визвольним проявом, а не тій системі, яка утверджена московськими большевиками на українській землі.

Велася „тривала й запекла боротьба”, за виразом Новиченка, в перші післявоєнні роки, ведеться вона й тепер.

На нараді поетів України в жовтні-листопаді 1958 року було піддано гострій критиці кілька поетичних творів, написаних і надрукованих останнього часу. У своїй доповіді, що є, очевидно, офіційним, перевіреном цензурою документом, Андрій Малишко заявив:

„Сава Голованівський надрукував у збірці „День поезії” вірш „Операція”. Йдеться нібито про звичайну операцію хворої людини, за яку вона повинна дякувати лікареві. Але виявляється, що це зовсім не лікар, а „удав” — якесь узагальнене поетом зло його ворог.

А далі виявляється, що, крім цього лікаря-кровопивці, існує якийсь невідомий „хтось”, утішник автора:

... почув я, немов несміло
до мене говорить хтось.
Руки обережним рухом
він гладив мого лице
і тихо шептав над вухом:
— Терпи, відболить і це.

Виявляється, що автору не перший раз роблять операцію, за яку він проклинає лікарів. Товаришу авторе, езопівщина тут не допоможе; вам неодноразово вказувалося на ідеологічні помилки, але ви, очевидно, не хочете цього визнати, і коли вам роблять операції шкідливих ідеологічних пухлин і настроїв, то за це дякувати треба, щоб не розрослися в метастази, і не дослухатися до підленького нашіптування невідомого „хтось”, який радить терпіти там, де треба переглянути свої погляди...” („Літературна газета” ч. 87, 4 листопада 1958 р.).

Цей виступ А. Малишка супроти вірша Сави Голованівського „Операція”, щоправда, можна сприймати по-різному. Можливо, що Сава Голованівський, пишучи свій вірш, і сном-духом не відав про те, що йому причеплять отакі ярлики ідеологічного ухилю. А, можливо, автор і справді мав за тим „лікарем-кровопивцею” символічний образ. В усякому разі, на злодієві шапка горить, як каже прислів'я. Не встиг поет написати отакого вірша, як „власть імущих” подумала, чи не подано в образі того „лікаря-кровопивці”, скажімо, Нікіту Хрущова, який і справді останніх років провів чимало різних жорстоких „операцій”. А крім того, хто отой невідомий „хтось”, що підніптує хворому терпіти, поки прийде час і проминуть усі болі. Може, то українські „буржуазні” націоналісти? Англо-американські „імперіялісти”? Що за „езопівщина”? В советській літературі, ко-

ли мова йде про лікарів, то повинен бути лікар типу Платона Кречета з однойменної назви п'єси Олександра Корнійчука, де Кречет, советський лікар, виведений як образ ідеальної, гуманної, відданої своїй справі людини, яка тільки й може існувати саме в умовах „комуністичного суспільства”. Того образу вже не можна сплутати ні з яким большевицьким „лікарем-кровопивцею”.

Така логіка сприйняття поетичного твору большевицькими критиками, які роблять свої висновки з принципів соцреалізму.

В травневому журналі „Вітчизна” за 1958 рік поет Леонід Первомайський, саме в своє п'ятдесятиріччя, надрукував справді гарний, як за формою, так і за образною системою та мелозвучністю, поетичний твір „Казка”. І от ця „Казка” Первомайського теж викликала в советської критики бурю невдоволення, осуду і обурень. За що? За те, що поет у своєму творі пише, як він все своє півстоліття ходив від хати до хати, від села до села, від діброви до гаю і т. д. і ніде не зміг знайти своєї казки, завітної казки, яка б хоч наприкінці поетового життя дала йому полегкість. От у цьому шуканні казки ревно оборонці принципів соцреалізму побачили ідеологічний ухил поета:

„... Дивно і політично невірно звучить вся ідейна композиція цього твору: поет півсторіччя шукає казку-ідеал, але так і не знаходить її... Автор мріє про якусь правду (а як же в системі большевизму можна мріяти про правду? — пк) життя: колись, мовляв, було „давнє, радісне, наше” (чиє це наше?), а тепер стало все по-іншому...” (Андрій Малишко: „Покликання поезії — служити народові”, з доповіді на нараді поетів України, „Літ. газета” ч. 87, 4 листопада 1958 року).

А ще інший „усмиритель” поезії, Олександр Михалевич, у статті „Вслухаючись в ходу 1958-го...” („Літературна газета” ч. 56, 18 липня 1958 р.) назвав вірш Первомайського „Казка” юродством, кокетуванням душевно зневіреного поета, розчарованістю, а самого автора назвав „самозакоханим нарцисом”... Михалевича і Малишка і інших, обурив той факт, що Первомайський шукає казку-правду в умовах советського „раю”, де нібито казка перетворена в дійсність і нема її чого шукати, і де кривда давно перетворилася в правду. Крім того, поет жалує за „давнім радісним нашим”, що теж є одвертим „злочином”, що полягає в ідеалізації минулого, а не сучасного.

Але лихо не шукає стежки: воно йде впрост, прямо, через усі загати. І от не встигли большевицькі „хранителі” „ідейної чистоти” літератури розправитися з „Операцією” Голованівського і „Казкою” Первомайського, як появилася поема Василя Швеця „Між вітром і дощем”. Якщо Первомайського обвинувачувалося за те, що він ідеалізує минуле і не знаходить правди і краси в сучасному, то Василь Швец і показав, як виглядає реальна большевицька сучасність. Вона змальована в розпучливих словах української дівчини Хими, покинутої рідним батьком, советським генералом, повернутим до неї аж після двадцяти років розлуки, коли Хима стала дорослою дівчиною, а її мати давно вже померла. Дівчина за той час придбала вітчима, який став їй за рідного батька, виховав її і виростив. Але всеодно невтішна доля дівчини. Коли вона пробувала вступити до вищого навчального закладу, там її зустрів декан, який міг би їй дати місце в інституті ціною продажу йому Химиної любови. Советський генерал, „завойовник” багатьох чужих земель, могутній офіцер советської армії, виявився блюзніром і лицеміром, розкаюючися за свої вчинки аж по довгих часах зради своєї дочки і дружини. Він навіть потай ставить Химиній матері, а своїй померлій дружині пам’ятник на зарослому і стоптаному, заваленому цвинтарі. В цьому образі прямо постає отой жорстокий Грозний, що вбив свого сина, а потім з каяття проливав над ним сльози. Так от цей „розкаяний” „батько”-генерал просить у Хими прощення і прийняти його „любов” до неї. Хима на те йому каже повними трагізму словами:

„Я вдячна вам. Але, повірте, всяку зраду ніколи не прощу нікому — батьку, брату і матері й сестрі, як би вони були. Немає гіршого злочинства і хули, ніж зрада совісти, любови, правди, чести. На шибеницю їх або на перехресті за день повішати — всіх зрадників... Усіх! Тоді б від горя світ очиститися міг. Дихнули б люди скрізь, полегшено, спокійно. Від зради, від брехні — ворогування, війни, кляне сестра сестру, вбиває брата брат, дитина в матері не діждеться відрод. Огидне світу все, що здатне на облуду. Пропонував один блюзнір до інституту мене без іспитів прийняти... Він — декан. Йому сподобались мій голос, очі, стан — це він мені казав, розпалюючи страсті.

Ще скільки є звірюк у нас такої масти!
 Нам їх позбутися — не стало б кривди, сліз.
 Не розумію, де подінемо гувльвіс,
 бешкетників, хапуг... В нас душі багатьох
 іржа пороків їсть. Отак зелений мох
 без сонця в затінку забруднює покрівлю,
 не зчистити його — зруйнує всю будівлю...”

Ясно, що така одвертість сучасної української молоді дівчини, що висловила весь свій щирий задушевний погляд на моральну систему большевизму, не могло не викликати в советських літературних наставників обурення. Не вдаємося тут у розгляд строфіки, ритміки, а головне ж — самої будови наведеного вступу, бо це річ окрема. Нам головне підкреслити саму проблему та ідею, вкладену поетом в уста своєї героїні Хими. А ця проблема і ця ідея полягають у тому, що большевизм — це отой „огидний світ”, який повний „іржавих пороків”, порослий „зеленим мохом”, що „без сонця в затінку забруднює покрівлю”, це світ брехні, облуди, зрад, безчестя і блюзнірства. Швецева Хима в короткому монолозі з надзвичайною правдивістю і чистотою показала весь жахливий і потворний образ большевизму.

І треба віддати належне, що поема Василя Швеця „Між вітром і дощем” — це чи не найгостріший літературний твір, що так глибоко зачепив реальну дійсність большевизму за своє живе.

Щоб мати повніший образ тієї ідеологічної боротьби, яка ведеться останнім часом на тлі української підсоветської літератури, наведемо ще кілька найбільш промовистих виступів на ту тему.

„Літературна газета” ч. 93 за 25 листопада 1958 року подає таку інформацію про звітно-виборні збори київської письменницької організації, які відбулися 19 листопада 1958 року:

„Одним з найважливіших питань, навколо якого розвинулася на зборах серйозна принципова розмова, було питання про ідейну чистоту нашої літератури*), її войовничість, непримиренність до будь-яких проявів буржуазної ідеології.

*) В українській советській термінології постійно фігурують такі вирази: „наша література”, „наш народ”, „наші здобутки”, „наша преса”, „наша країна” і т. д. А яка і чия це „наша”? Під цим сакраментальним словом треба очевидно розуміти — „общая”, тобто „всерусская”, або за офіційною мовою — „радянська”. В цьому теж закладений глибокий зміст, який вказує на духову „окремішність” України...

— Радянські письменники, — говорив у своєму виступі М. Бажан, — повинні активно боротися проти шкідливих проявів наших ворогів — ревізіоністів й націоналізму насамперед... Ми завжди давали й будемо давати відсіч всім ревізіоністським, націоналістичним тенденціям...

... Не може бути місця огульного всепрощення, намаганням віднести до творчого активу всі, навіть ідейно-порочні твори того або іншого автора... Перекрученням історичної правди є зарахування В. Лепкого до прогресивних сил української літератури...

М. Бажан критикує поему В. Швеця „Між вітром і дощем” за її низький ідейно-художній рівень...

Питанню боротьби проти буржуазної ідеології та її проявів значну частину свого виступу присвятив і А. Малишко. Українські буржуазні націоналісти, мерзенні прислужники імперіалізму, — говорить він, — у своїх злобних нападках на Радянську державу намагаються прикриватися зараз різними ревізіоністськими ідейками. Нам треба посилити боротьбу як з буржуазним націоналізмом, так і з ревізіонізмом...

Про необхідність підвищувати пильність, можливість до ідейного рівня творів, які подаються для опублікування, говорив В. Козаченко (головний редактор журналу „Вітчизна”, після зняття Ол. Полторацького, — пк). Редакція журналу „Вітчизна” проявила неможливість, — сказав він, — опублікувавши в одному з своїх номерів „Казку” Л. Первомайського... Поквапився журнал і з друкуванням поем В. Швеця та П. Дорошка...

... В питанні про необхідність боротьби за ідейну чистоту нашої (?) літератури комуністи (!) були однастайні. Вони суворо, але справедливо критикували спроби окремих літераторів відійти від сучасности, зводити свою творчість на манівці...

Поминаємо все тут сказане про окремі твори, які ми вже частково розглянули (щодо поеми Дорошка, то йдеться очевидно про „Трьох богатирів”, де „героїзм” молодих шахтарів на Донбасі просто пародіюється та показується рабський стан тих „богатирів”, залежних від машини). Варто тут вказати лише на те, що як Новиченко ще в 1957 році говорив про „тривалу й складну” боротьбу проти проявів націоналізму в літературі, що в перші повесні роки, так тепер, у кінці 1958 року „Літературна газета” пише про „серйозну і принципову” розмову навколо питань „ідейної чистоти” укра-

їнської літератури. Значить, спротив української підсоветської літератури московсько-большевицькому соцреалістичному тискові не лише не припинився протягом довгих років, а, можливо, ще більш посилюється. Загальна фраза „серйозні й принципові розмови”, мабуть, приховує за собою куди більші процеси ідеологічної боротьби в літературі, ніж про це говориться назовні.

Після XXI з'їзду КПСС, повернувшись звідти, як делегати того з'їзду Микола Бажан і Павло Тичина знову вказали на необхідність вести боротьбу з ідеологічними ухилами в українській „радянській” літературі. Ось що вони сказали на загальних зборах письменників Києва, присвячених підсумкам XXI з'їзду КПСС:

М. Бажан: „Ми повинні принциповіше (бо до того часу це було не принципово! — пк) критикувати товаришів, що припускаються помилок... Всі ми шануємо нашого талановитого молодого поета Д. Павличка за його пристрасні вірші, спрямовані проти націоналістичного охвістя, проти католицизму. Але в останній його книзі, поруч хороших віршів, бачимо й твори, які нічого крім гіркоти й обурення викликати не можуть. Не можна при цьому не згадати й тих, хто читав, редагував і схвалював до друку такі хибні твори”.

Нам невідома та збірка віршів Д. Павличка, яка розкритикована Бажаном. Знаємо лише, що справді молодий львівський поет Дмитро Павличко, вихований і вирощений уже большевицькою дійсністю, в багатьох своїх поетичних творах, якщо так їх можна назвати, вилив увесь згусток своєї жовчі на ненависних большевикам оунівців, католицьких священико-служителів і взагалі на українську політичну еміграцію, натомість Москву прославляв як „матір свою”, а комуністичну партію, як свої „очі і серце” і всякі інші свої фізіологічні органи... За що Павличко попав у неласку в большевиків за свою таку „творчість” — хто зна. Можна лише припускати, що в Павличка, як в отого „батька-генерала” з поеми Швеця, теж проявилася якась крапля совісти й сумління і він просльозився в своїх останніх поезіях сльозами юди...

Павло Тичина на згаданих зборах у Києві заявив: „Постійно треба викривати буржуазну ідеологію, боротися проти найбільш небезпечних ворогів наших на фронті ідеології...”

(Цитати Бажана і Тичини взяті з „Літературної газети” ч. 15, 24 лютого 1959 року).

Як бачимо, літературний процес в Україні в повоєнні роки, якщо брати його під кутом зору тих ферментів, які творилися навколо ідеологічної боротьби поміж московсько-більшевицьким соцреалізмом і вільною творчістю, ішов досить широко.

Залишається питання: які причини породили отаку-от ідеологічну боротьбу в українській підсоветській літературі саме в часи повоєнних років? Причин у цьому можна дошкукуватися багато. Про одну з таких причин ми говорили на початку нашого викладу: це невмирущість і живучість українського національного духу, непоборність отого притаманного українцям споконвічного індивідуалізму, якого формально впрягти в московську сколективізовану комуну можна, але фактично — ні. Це не тільки стосується української літератури, як ділянки духовно-ідеологічної, а й взагалі всього українського народу. Український селянин, наприклад, формально „скомунізований”, загнаний у колгосп і радгосп. Але духово він до тієї комуні не належить і треба лише відповідного моменту, щоб він, як кажуть, „вибух” і розірвав та цілковито знищив ті московсько-комуністичні пута. Те саме стосується й до робітника (може меншою мірою) та до інтелігенції. В знаних і незнаних нами ідеологічних ухилах” в українській підсоветській літературі можна також добачати факт традиційної тяглости вільної української літератури. Якщо більшовикам формально вдалося в 1932 році ліквідувати існуючі тоді письменницькі організації і створити єдину „спілку советських письменників”, то тим на практиці вони не могли здолати як чисто формальних, так і дійсних шукань українських підсоветських письменників.

Але до тих, сказати б, „сталих” причин, які завжди були і будуть, треба мабуть віднести і факт самої війни, яка потрясла системою більшовизму не лише в економічно-господарському, а й, і то може насамперед, в ідеологічному відношенні, у відношенні збудження і розбурхання національно-політичної свідомості мас. Національно-визвольні революційні дії ОУН і УПА, що з великим розмахом велися саме в час війни і після війни проти обох оку-

Микола Щербак

ЄВШАН-ЗІЛЛЯ

... Ось чебрець — херсонське євшан-зілля.
Є. Маланюк „Остання весна”.

Він терпко пахне у гарячу днину
На хвилях вітру, степовий чебрець!..
... Не раз я міряв рідну Україну
Дорогами й ланами навпростець...

Тягнувся степ і степ — до небосхилу...
Я брав те зілля — чар земний — до рук
І чув душею, де черпнув Він силу,
Співець Землі й Заліза — Маланюк!..

Але і нас затис, немов у кліщі,
На брукові бридкий бродячий бран,
І нам у ночі, хижі і зловіщі,
Жахтить і пахне чебрецевий лан.

Здрігнеться серце, затремтить, заслуха...
Чи буде буря?... Чи зринає спів?...
Шумить Синюха, закипа Синюха,
Рокоче Рось і рветься з берегів...

І як ті ріки?... Як зелені межі?..
Де він цвіте, де він п'янить теркиш —
На київських ланах, в херсонських безбережжі,
В карпатських пляях, у гірських безмежжі,
Терпкий євшан — Маланюковий вірш!

ВЕЛИКОДНИМ ХРИСТОС ВОСКРЕС!

ВІТАЄМО АВТОРІВ, СПІВРОБІТНИКІВ
І ЧИТАЧІВ ЖУРНАЛУ.

РЕДАКЦІЯ

пантів — німецького гітлеризму і московсько-більшовизму, з одного боку, і національно-визвольні рухи інших, свіжо поневолених країн, як Польща, Мадярщина, — не могли не відбити своєї печаті на ті ідеологічні процеси, які відбуваються в українській літературі й по сьогодні.

В усякому разі залишається один явний і незаперечний факт: московсько-більшевицькому окупантові протягом багатьох десятиріч не вдалося цілковито підкорити собі українську літературу, поставити її на ноги бездушного раба. З цього погляду українську підсоветську літературу по-праву можна назвати нескореною літературою, як нескореною, хоч і поневоленою, є вся Україна з її волелюбним народом.

Федір Одрач

НІЧНІ ВІДВІДИНИ

Доктор Міщук був упертим матеріялістом.

— Ну от, ми ходимо і працюємо і це — життя, — філософував він до Віри Федорівни, своєї асистентки, дами під п'ятдесят років. — Якщо ж наші тіла не матимуть спромоги рухатись, коли кров заціпеніє в жилах, тоді й кінець життю, тоді, моя пані, наше життя позначиться звичайним нулем. Були дві живі істоти і розплилися в небутті, бо клітини організму не були спроможні перетворювати речовини.

— Ох, пане докторе, як же ви повторюєтесь! — зідхнула Віра Федорівна.

— Істину, моя пані, приходиться тільки повторювати, бо істина не сприймає ніяких доповнень.

— Коли людський розум встановлює якусь істину, то це не конче має бути абсолютна істина. Життя без мрій, без надій, без душевної радості, це ніяке життя, пане докторе. Ви ось про клітини, а я, дозвольте, тішуся весною, ніби дитина; ви про рух тіла, а я душею лину в синю блакить. Ось піду до церкви, помолюся і мені легше стає на душі.

— В цьому й суть, що чимало людей воліють фікцію, аніж голу правду. Дитину, наприклад, можна заспокоїти забавкою, доросла людина шукає заспокоєння в абсурдних вигадках, вмовляючи собі, що це правдиве і вічне. Звичайна кволість і боягузтво! Самолюбна вдаченька хоче жити вічно, а закон природи нахиляє її до землі, от і постає маячіння. Мовляв помру я, зате душечка моя полетить он у ту блакить, де вічне раювання.

Віра Федорівна докірливо поглядала на свого шефа, і замість відганятися від нього репліками, думала про іншого доктора Міщука. Той другий доктор Міщук, це майстер свого діла, це мистець вишукувати недуги в людських організаціях, це, нарешті, суцільна чинність доброти. З'являвся він у своєму медичному кабінеті часто непоголений, з невиваженими штанами. До пацієнтів був незвичайно уважний, обслуговував їх по-батьківському; від бідних не брав грошей і взагалі, здавалося, не цікавився матеріяльними благами, хоч сло-

весно був вивершеним матеріялістом. Яка ж протиставність слів з чином!

Одного вечора, десь перед одинадцятю ночі, коли Віра Федорівна відправила останнього пацієнта і замкнула за ним на ключ двері, вернувшись до кабінету, побачила доктора ніби зів'ялого у фотелі. Безвизивно поглядав на заслону вікна і про щось думав.

— Втомився я сьогодні, — озвався він.

— Пора вже вам поставити когось на своє місце і відпочити з місяць десь у затишку. Он інші лікарі подорожують навіть за океан, а ви за працею світа не бачите.

— Не маю грошей, Віро Федорівно, — щиро признався він.

— Це тому, що кривдите себе! — піднесено сказала асистентка. — Пацієнти занадто використовують вас. Деякі можуть платити, але не платять; вдають із себе нуждарів, знаючи наперед, що ви їм повірите. А ось інші лікарі...

Суворість погляду доктора обірвала недокінчену думку Віри Федорівни.

— Ви мені не говоріть про інших лікарів, моя пані. Хай вони живуть і доробляються; лікарська професія стала для них знаряддям опорожнювати гаманці пацієнтів. Деякі з них теж вірять у ідеали і мріють про вічне раювання в синяві небесній; та лівиця не знає що робить правиця. Долонь свербить під дотиком срібних монет, а душа радується, коли очі узрять привабливий банкнотчик. Лікарську етику опоганили самі ж лікарі, моя пані. Етика повчас, що лікар — це рятівник людини, коли вона в нещасті, а насправді, цей лікар тішиться, коли недуга стає затяжною, щоб здерти якнайбільше грошей з пацієнта. Он взяти б доктора К. За один тільки рік заробив двадцять тисяч доларів, жінці купив хутро за п'ять тисяч, купив каделяка і він он який ідеаліст! А не знає того, що все це ніщо, все це дрібниці. Багатство і мрії про вічність така ж нісенітниця, як і само життя. От я живу. Чому я живу, яка ціль цього життя? Скажете — нігілізм? Може й так. От і молодість минула, ще молодим потрапив тішитися і мріяти, але тепер навіть мрія, коли свідомість скорого небуття нівечить увесь сенс екзистенції? От ви дівуєте

і я парубкою; інші підсміхаються, мовляв, самотність, це аномальність. А хто ж з людей не осамітнений, хто? Коли молодий, хтось потрібує молодих м'язів, чи молодих поривів, чи молодечої дії, а старість, це комплетне осамітнення, хоч би мав і двадцять дітей чи сто онуків. Отак м'ячиком плывеш по океані і не знаєш, куди тебе абсурдна примхлива хвиля понесе.

— Чому ж ви, все ж таки, любите людей, — натякнула асистентка.

— Серце! — кивнув головою лікар. — Загадкове серце, моя пані. Нерозлучна слабкість мого „я”. Розум усе заперечує, але серце диктує і от породжується нісенітниця. Бо ось ці пацієнти, яких я лікую задармо, либонь, цілком незацікавлені чутливістю мого серця. Коли їх вилікую і відмовлюся брати за плату, ладні мені руки цілувати, але за моїми плечима напевно називають мене дурнем. Ось колега К. що зі звичайного чиряка робить рака, щоб украй оголити з грошей пацієнта, в очах так званого суспільства — майже геній. Заробляючи двадцять тисяч річно, інколи дасть сто доларів на церкву і його за життя роблять Божим угодником. Добродійні організації публікують подяки, підкреслюючи грубим шрифтом його прізвище, бо він інколи дасть десятку на сиріт чи хворих старців. А суть? Те ж саме роблять і ославлені адвокати, асекураційні компанії, торговельні агенти і цьому ність кінця. Епідемія вивершеного самолюбства!

— Цинізм і заперечення і — серце, — покрутила головою асистентка.

— І безвольний м'ячик на абсурдних хвилях життя, — докинув лікар.

І саме різко задзижчав дзвінок за зовнішніми дверима. Асистентка допитливо поглянула на лікаря.

— Впустіть! — твердо сказав він.

До почекальні увійшла якась дівчинка; не більше їй було семи років. На ній була біла шовкова суконка, що сягала підлоги, ясне волосся ніби з русалки розповзлось на плечах. В руках тримала білу хустинку. Подобала на дівчатко, що щойно вперше запричастилося. В синіх великих оченятах малювалася якась зворушлива чистота поєднана з унутрішнім терпінням. Доктор уже стояв у відчинених дверях між кабінетом і почекальною, і здивовано

приглядався несамовитій гості. В його довголітній лікарській практиці оце вперше трапилась така неймовірна, запізнена візита.

— Ну і з чим же ти донцю приходиш? — підступив до малої гості лікар.

— Моя мама тяжко хвора, допоможіть... благально дивилася лікареві в очі.

— І не побоялася ти прийти? — поглянув на годинник, де вже стрілки показували дванадцятую годину.

— Не побоялася, бо мама тяжко хвора, — далі благально дивилася лікареві у очі.

І серце словесного старого циніка не витримало. Він лагідно притулив до своїх грудей дитячу голівку і ніжно провів лівою долонею по пушистому ясному волоссі.

— Я зараз, дитинко, я тільки необхідне запакую до валізочки.

— Грін евеню, під двадцятим числом, — тоненьким голоском сказала дівчинка, коли лікар відійшов від неї, щоб запакувати до валізочки необхідне лікарське знаряддя та ліки. Але за той час Віра Федорівна вже виконала сама цю чинність; залишилося йому тільки вдягнути пальто. Та коли він вернувся знов до почекальні, щоб вийти на вулицю, помітив, що дівчинки вже не було. За ним стояла асистентка і теж водила очима по почекальні, шукаючи маленької гості в довгій білій сукні.

— Пішла? — здивувався лікар.

— Мабуть пішла, — неменш здивовано відповіла асистентка.

Доктор Міщук покрутив головою, думаючи про Грін евеню, до якої дороги було зо дві милі і про дівчинку, яка напевно поспішала до своєї мами пішки, бо було вже запізно і трамвайний рух припинився в місті. Він подався на вулицю і потім Віра Федорівна почула гудіння мотору авта.

„Добродушний, коханий дивак”, подумала лагодячись до виходу.

**

Авто доктора Міщука зупинилося перед запущеним старим домом на Грін евеню, на вулиці яка належала до дільниці міської бідоти. Фронтіві вікна були неосвітлені. Доктор натиснув електричний гудзик на дверях, але ніхто не квапився йому відчинити. Почекавши ще зо дві хвилини, він знов натиснув гудзик, але й цього разу ніхто не появлявся. Тоді злег-

ка штовхнув двері і вони відчинилися. Освітлюючи вузький коридорчик, електричним ліхтариком доктор посувався ним навмання. Помітив, що обабіч стіни були пооблуплювані з тинку. Не інакше, як цей дім був призначений на розбір, що часто траплялося в цій дільниці і через те ніхто тут, либонь, уже не мешкав. Уже й мигнула думка, що дівчинка могла зажартувати з нього і спрямувала під число мертвого дому. В цю хвилину ліхтар у його руках згас і він побачив у кінці коридору смужку світла, що пробивалася на коридорчик крізь щілину у дверях. Його ліхтар знов засвітився і він по хвилині стояв уже перед поплямленими дверима. Легенько прочинив їх і тихцем просунувся до кімнати. В куті маловольтажна лампка освітлювала кімнату і залізне ліжко, на якому під лахміттям лежала хвора жінка.

— Добрий вечір, — заклопотано привітався. — Я лікар, дозвольте перевірити ваш пульс.

Хвора мовчала, байдуже поглядаючи на прибульця. Той сів на стільчику і взяв у свої пальці худу руку хворої. Пульс працював вривчато, ненормально. Потім заглянув під повіки і ствердив гостру анемію. Попросив, щоб хвора відкрила широко уста, та хотіла вволити бажання лікаря, але відразу ж розкашлялася.

— Масте болі? — лагідно спитав.

— Болить під лопатками, — прохрипіла хвора.

Доктор відхилив лахміття і лікарським слухальцем вилловлював підозрілі харчання в легенях. Грунтовно прослідивши хвору, він потім дав упорскнення в праву руку. Хвора по десяти хвилинах з вдячністю посміхнулася до лікаря.

— Дякую вам, пане.

— Завтра буде вам ще краще, — відповів посмішкою доктор. Він тепер почав розглядатися по кімнаті. Стіни були давно небілені, потріскані і непривітні. Нод головою хворої помітив дерев'яного хреста з розп'яттям; під хрестом у дешевих рямцях тулилася до стіни побільшена знімка дівчинки, яку доктор відразу ж упізнав.

— Це ваша дочка?

Замість відповіді, хвора притишено заскислила, здавлюючи в хворих грудях якийсь непосильний жал.

— Чому ж ще її нема? — нахилився над лахміттям лікар.

— Місяць тому нарядила я її в білу шовкову сукню, розчесала на голівці ясне волоссячко, тремтячими руками увіткнула в дитячі пальчики воскову свічку. Лежала в домовині як княгиня. Христос Бог, що он на стіні, призначив мені свій хрест, а донечку мою звелів своїм янголам омаяти святими крилами. Забрало її чорне авто і повезло на приміський горбок на вічний спочинок.

Доктор вражено слухав. Він поглянув на трагічне розп'яття і йому здалося, що воно болісно заворушилося. Під ним, під розп'яттям, дивилися на нього неземною чистотою сині очі згаслого дівчатка. Як це сталося, що цю ось дівчинку, що відійшла у вічність, він годину тому тулив до своїх грудей?

„Ось ще один м'ячик на хвилях життєйського безглуздя”, розпачливо подумав він, дивлячись на постіль з хворою, але в цю ж мить відчув на собі наче б якийсь містичний дотик. Очі тривожно вступилися в трагічне розп'яття, у великі сині очі, дівчинка немов у неторкану красу вічності і він, непоправний старий цинік затрусився. Відчув якийсь внутрішній струс; серце, протиставне розумові, вічно неспокійне і чутливе, нарешті відкрило перед ним рубець незглибимої тайни.

— Завтра вранці прийде до вас моя асистентка Віра Федорівна, а під вечір і я прибуду, — потішав хвору немов дитину. Він ще дбайливо прикрив її лахміттям і ще раз поглянувши на розп'яття і на сині очі дівчинки, нечутно висунувся з кімнати.

На вулиці ще поглянув на фронтову потріскану стіну покинутого дому, що наче розпливалася в нічному мороці і шепнув до себе: — Ми тебе не покинемо, випадкова страднице!

А потім, їдучи вже автом, душу його прояснювала незбагненна загадковість.

„Яка ж глибинь тайни в естві людини і в світі, що її оточує!”

ВЕЛИКОДНИМ ХРИСТОС ВОСКРЕС!
ВІТАЄМО УПРАВИ ВІДДІЛІВ

І ЧЛЕНСТВО —

ГОЛОВНА УПРАВА ООЧСУ

Микола Бутович

ДИТЯЧІ ЛІТА

(Уривки зі спогадів)

„Там буде тін, а за тіном пірлаз”. — Так пригадую собі заговорив я перший раз російською мовою до приїзжих з Петербургу літників. Було мені може 6, може 7 років.

Вони були в білих штаних і солом'яних капелюхах — чоловіки, а пані тримали себе за хвосту спідниць і кожна мала над собою парасольку, щоб не попектись під „южним” сонцем.

Я вів їх на гору в ліс, де було багато ліщини і маленьких горіхів. Вів їх краєм великої площі попри „казьонну вінну лавку”, де лежали під плотом п'яні в скорчених позиціях і показували свої підшви, або брудні п'яти. Вів попри жидівські склепи з викривленими вікнами і напів порозбираними тинами, маневруючи поміж калюж, ввів на гору до лісу. Гора і ліс були для мене недоказаною казкою. Обірвані береги ярів перерізали гору. Там хлопчики робили печірки-печі і розкладали в них огонь, а в долині, в колочках і бур'янах пси роздирали здохлих свиней. Ці оскалені пси нагадують мені тепер мальованих псів мексиканського артиста Тамайо.

Тасмниця і казка ліса лежала в тім гребінці, що дівчина з кази кидала за собою, а ліс виростав змісця і був густий-непроглядний.

Не пригадую вже, чи водив я тих петербурзьких літників і другим краєм площі на ріку попри склепи Матієнка і Верби, попри хрест, де забито колись шворенем Пошивайла, лазами і перелазами, де пахло болотом і капустою, і де треба було вважати, щоб не посковзнутись і не впасти.

Ріка в мої пам'яни відбилась навки. Мабуть мені було два, або три роки, коли, стоячи у воді на килимі дна дрібненьких кольорових камінців, я подивляв зеркальне плесо широкорозливої ріки, в яким відбивалось безконечне небо з хмарами, сонцем і його промінням. Ця бездонність і безконечність неба була і застрашаюча, і тасмнича, і повна чару. До мене припливали гурти маленьких рибок, які я пробував ловити руками...

Здається мені було чотири роки коли я втік з дому на кілька днів. Ночував десь на горищах у моїх замурзаних приятелів з подертими на колінах холошами і кавальчиками перепічки коло уст. Пригадую себе високо на плоті як смакував зелені незрілі зелепухи сливи і червоне проміння заходячого сонця, що продиралось крізь гущавину мокрого листа. Головна вулиця села Сар була широка й затінена по краях деревами, мабуть вербами, які простягали свої жилаві руки, щоб дістати води з глибоких калюж.

Взимі образ села лишився в пам'яті холодним небом зі зграсю сизих голубів, заледенілим колодязем з довгим коритом, а коло нього величезна чорна горбата свиня, як тапір.

Псів було у нас два: великий сіро-синій Мік і маленька чорна криволапа Дамка — з тих, що „під ша-

ою виростають”. Мік лежав більше під хлівом на сонці, а Дамка — цікава дама — коло хвіртки, щоб бачити що діється на вулиці. Часом обоє лежали під навісом комори, а в ній були засіки і крута драбина на гору. Під коморою була теж тасмниця: може змії з казки, може гадюка. Одного разу позичив я з шафи пляшку горілки, перелляв її до тарелі і великим віхтем з лика помалював задню стіну комори. Це мабуть були мої перші менументально-малярські спроби.

Образи моїх кривих з того часу і прислуги лишлись менше виразні. Пригадую лише широкую сукню бабці кольору сизо-кавового у дрібні квіточки. Бабця приїхала на відвідини, бо нам народився мій молодший брат, який багато кричав „як на пуп”. Пригадую трохи мою старшу сестру Катю, що була мою покровителькою. Раз гості пішли, батьки проводили їх, а вернувшись застали її на столі, як набирала пригорщами конфітури з вази і годувала мене стоячого коло столу. А на Різдво мав я символічний сон. Приснилось мені, що лежу малий, голий у шоколадовій печері, обложеної станиольом і розгублений не знаю звідки починати кусати. Тоді постановив, як виросту стану шоколадовим фабрикантом.

Одна з тіток моїх мала зі мною таку забаву, — питала: „Син?” — Казав „син!” „Сокіл?” — „Сокіл”. „Надія?” — „Надія”. „Упованіє?” — „Упованіє”. — „На тя?” — „Натя”. Що воно за „натя” — очевидно я не знав.

Мої малярські спроби з горілкою, що гостро пахла, мабуть були інспіровані столярем, що в нашій дворі майстрував і точив для нас меблі, а потім лякував їх спиртовими ляками. Зробив він для мене і точену паличку та зофу з покрученими поручами, що все мені пригадувала село Сари, звідки ми незабаром переїхали до с. Бобріка.

Батьки мої були учителі, хоч тато іноді працював в редакції повітової Гадяцької газети. В Бобріку школа була дуже стара, ще крита соломою. Двір коло неї був величезний, зарослий бур'янами. Посеред двору стояли зложені у формі, подібній до муринської хати, березові порубані дрова. Бур'яни і дикі квіти привітали мене, як якогось подорожника по африканських джунглях. Випадково оце на моїм столі лежить французький магазин „Реалітес”. На обкладинці, як ілюстрація до статті Андре Мауроіс „Дитинство” — хлопчик у високій траві з дикими квітами. На обличчі якась перейнятість загадковістю і необ'ятністю природи. Це мені так нагадує мене самого в тих літах.

Село Бобрік — це вже нова сторінка мого життя. Теж високе небо, гаряче з плаваючими хмарами подібними до „мороженого”, де можна було бачити бог зна які фантастичні фігури. Небо літньої ночі було якесь темносинє, як би смальцем вимазана, з жаринками звзд. Восени — сіре, віхтями помазане, доще-

ве. Взимі воно якось осідало і трусило-сіяло, як через сито зимнім запашним снігом.

Село було велике і не довелось мені ніколи його цілого побачити. Великий вигін в центрі, на котрий дивились своїми вікнами школа, зборня, церква, приходство, кілька склепів і багато, багато хат, що поховались дворами за високі тини і тільки журавлі колодязів та осокори виглядали зза них, щоб привітати те, що рухалось на колесах, чи йшло пішки підпіраючись, або ні, пужалном.

Часом котилась почтова „біда” на двох колесах, часом дребенів віз порожняком, розтрушуючи соломю, часом не було нічого, тільки здалека чулось: горшки, го-оршки, го-оршки і за якийсь час показувалась шкапа, що тягла великого воза заплетеного тином, а в нім з соломи виглядали мальовані, напівмальовані і зовсім немальовані горшки. Не рідко четверником вороних коней мчали карети, ландо, або відкриті фаєтони дідичів, що їхали на відвідини до бобрницьких дідичів Масюкових. Їхали часом і брички в різні кольори, бігунки, що на них треба було сидіти верхи та нерідко можна було побачити і циганські вози з сіро-брудними будами, пообв'язувані різними шкапуватими кіннями, що іноді були прив'язані і не до воза, а просто до хвоста іншого коня, — не знати чи з циганської фантазії, чи з якоїсь необхідності.

Бували і верхівці. Частіше то був „об'їзчик”, що підскакував на сидлі так, мов би йому там припікало. Іноді з'являвся елегантний верхівець — акцизний контролёр, або як його звали селяни „гіндалільор”, на воронім жеребці. Іноді для забави і слави пере-скакував він конем селянські вози.

Та й піхотою йшло чимало. От хоч би тяг ногу „сіделщик” з казонного шинку, а за ним шестеро, або семеро дітей, частинно на паличках верхи, або несли дохресту дитину, чи котрась баба йшла до „рябого” жида по „карасір”, але може найчастіш бачилося післанця зі зборні, що розносив повістки. Був він худий, як журавель, ноги цибаті, у руках довжелезний ціпок, — здалека виглядало, як би йшов на трьох ногах. Був і постійний неодмінний глядач — парох з бородою клоччям, запухлий і захриплий. Бідака був алкогалік. Пив цілий день потрошку з пляшки, що все тримав у кишені, а на пляшці була для дискретності наліплена рецепта. Пив навіть у церкві за престолом. Стоячи коло своїх воріт вже здалека когось зобачивши кричав: „куди йдеш?” І мусів дістати всі непотрібні інформації, а потім чіплявся другого.

**
*

Життя в Бобріку пліло нормально-спокійно тихою рікою. І пори року мінялись, як скрізь.

Навесну на вербах — бруньки, кора набухала — легко було пищки робити. Горобці рухались коло гнізд, господарі коло нив, баби підтикавши запаски — коло городів — кури червяків шукали.

Приходило літо — спека, — сонце пече аж жмуритись треба. Пси в тіні язика повивальовали. Чути по селі, як кури яйця несуть: — куд-куда... куряча сенсація. А ми малі голими п'ятами доріжками й ко-

лючками лопочимо — коників вдаємо. Але хоч як пекло, хоч і далеко було, любили ходити на Псьол купатись. Треба було в найгарячіших місцях нагрітого піску ступні ребром ставити. Мама під парасолькою, ми в плетеній торбі харчі тягнемо, бо аж до вечера. Йдемо через „кінський завод”, через „роцу”, далі вулицею де сховавшись за тинами малі хлопчачки вигукують: „пани, пани, на трьох одні штани! Дайте цукорків!..” — Далі двір „рожевого” діда. Дід білий доживає віку на своїм обійстю. Двір зарослий бур'янами майже в людський зріст і багато, багато кущів троянд і сила голубів. Дід Богу молиться, голубів годує, нас здоровить. Купуємо у нього троянд на конфітури. А там уже й Псьол. Над ним сріблесті осокори шелестять, верби тіні над вирами тримають, пахне болотом. Тут певно бобри колись сиділи. Ріка чиста — дно видно. Десь у кручі сидить сом, що корів затягає. Чути здалека, як баби праниками білизну перешуть. Вода холодить, веселить, а в краплях сонце переливається.

**
*

Гарно, як череда, чи вівці вечером додому вертають і смішно, як ненажери свині спішать додому. Та найбільше любив я вечірню парадю полільщиць, що йшли „з буряків”. Здавалось, що сотні молодого, буйного жіночого війська марширують горбами з сапами, мов мушкетами, через плечі. Спів нісся луною по селу. Високо підтикані з міцними литками, червоними, густими, як грона винограду, китицями поясів, нижче талії, білими зубами, що ясніли на смаглявих обличчях, ішли вони когортами, майже в рядах. А спів, хоч і різкий та з вервою биття пульсу матері землі! І де вони брали тісі енергії ще співати і вечером допізна на колодках?

А потім, як місяць пічне заглядати зза розлогих верб і своїм сріблестим світлом пудрувати все довкола, чути стукалку-клепало нічного сторожа. Стукалка чулась мені крізь сон, мене вже тягло до ліжка, повіки злипались, огортало теплою дрімотою, я засипляв.

**
*

Тісний контакт з селом, товаришування з хлопцями-пастушками, далі дід бондар-сторож, що умів навіть обручі робити і так зручно рогозом перекидати клепки, — все це збогачувало моє знання села, його звичаїв та обичаїв. Мав я і вірного приятеля Терешка, до котрого ходив буряки і січку різати. Ставили ми й лапки на пташок, робили клітки, майстрували ярма, навіть маленькі вози з люшнями й колесами. Але річ ясна — майстром над майстрами був таки дід бондар. Я вже почав застановлятися, чи не перейти з професії чокладового фабриканта на бондара. Тато вважав, що варто дати мені якусь практичну освіту, — мама схилялась до професій більш паєнських. Розказувала про якусь латишку, що виховала сина на генерала і гордо розповідала: „мас сина снарала!” Тато був проти „воєнної” професії, але мама довела, що абсолютно потрібно скористати з дворянської стипендії (ми були „потомственними дворянами”) і віддати мене в науку до Кадетського Корпусу в Полтаву.

З військом я був зовсім мало знайомий. Бачив, правда, за часу японської війни солдатів у страшних овечих кудлатих шапках. Це були ті шапки, що ними москалі хотіли японців закидати, — воно виглядало, як би ціла вівця кудлата сіла на голову такому салатові. Генералів знав, трохи ліпше. Їхні портрети з вусами, бородами, „жирними“ еполетами та іконостасами медаль і хрестів, друковано було тоді на пуделочках цукорок за 1 копіюку. Цукорки були маленькі і препогані, а продавались на базарі.

Оце й була вся моя воєнна підготовка.

Але постанова була — їхати мені вчитись на генерала. Отак, після скінчення сільської школи одного літнього ранку, помолвившись і посидівши, як належалося перед від'їздом сіли ми з мамою на підводу й поїхали до Гадяча на залізницю. Довго треба було їхати прекрасним сосновим бором. Ізда тиха, спокійна — глибокий пісок. Чути, як воркує горлиця, голосить своє „худо-гут“ одуд. Широчезну дорогу огортає тінь стіни високих сосон. Пахло живицею, грибами. Часом заєць, або лис перебіжить дорогу. Така краса, а треба те кидати і їхати у далеку, чужу Полтаву.

Сіли до потягу в Гадячі; дивились у вікно на утікаючі телеграфні стовпи і копи жита, а десь далеко за нами був наш Бобрік і товариші. Новим був запах кам'яного вугілля, що тривожив і ворожив щось непевне, далі кондуктори з ліхтарнями і бляхами, свистки паротягів... Під ритмічний стук колес добре спалося...

Ранком, протираючи очі, побачив я у вікні зелену Полтаву. Візники перед стацією, здавалось з'їхались у десять рядів і всі вимахували руками, або батогами і щось дуже кричали. Завезено нас до якогось скромного готелю з загадковою назвою „Континенталь". Вулиця тиха — поміж камінням навіть трава поросла.

На другий день рано я вже був на іспиті у кадетській корпусі — великій триповерховій червоній будові, прикрашеній довгим рядом високих тополь. Хоч воно й страшно трохи було, але якось той страх я поборов і іспит витримав. Мама сиділа у почекальні, застеленій м'якими килимами. Колюмни грубі, що може й двох людей за ними сховатись. Мамів та татів багато сиділо на кріслах попід стінами. Швендяли офіцери у дуже натягнених штанах і все блищало: і ручки коло дверей і металеві стільці, і погони, і гудзики, і остроги.

Гіркувато було прощатись з мамою, — чоловік лився сам, маючи за плечима лише десять років життя. Заплакали ми обоє і попрощались.

Так почалась моя військова кар'єра.

ПРИГАДКА УПРАВАМ ВІДДІЛІВ ООЧСУ

НА Х З'ЇЗДІ ВІ СХВАЛИЛИ ЧЕРЕЗ СВОЇХ ПРЕДСТАВНИКІВ БЮДЖЕТ ГУ І ФІНАНСОВІ ПЛЯНИ ВІДДІЛІВ, ЗОБОВ'ЯЗАЛИСЬ В ПЕРШОМУ КВАРТАЛІ ЗВРАТИ ПЕРЕДПЛАТУ НА ЖУРНАЛ ЗГІДНО З ФІНАНСОВИМИ ПЛЯНАМИ. ШАНУЙТЕ СВОЇ УХВАЛИ І ПОСПИШТЕ ЇХ ВИКОНАТИ. ОРГАНІЗУЙТЕ, ЗБЕРІТЬ І ПЕРЕШЛИТЬ ПЕРЕДПЛАТУ НА ЖУРНАЛ ЯКНАЙСКОРИШЕ.

Н. Н.

ДО ІСТОРІЇ ГОЛОДУ 1921–1923 рр. НА УКРАЇНІ

Останніми роками, під впливом в першій мірі подій 1933 р., коли Москва вдруге виголоджувала Україну, все більше відходить в забуття не менш грізна катастрофа, яку спричинили московські окупанти на Україні ще в роках 1921–1923.

Щоб нагадати бодай коротко про те, наводимо з львівського „Літературно-Наукового Вісника" за 1929 рік, ред. Д. Донцов, реферат про книгу американського історика (N. N. Fisher. The Famine in Soviet Russia 1919-1923. The operation of the American Relief Administration. New York. Macmillan 1927 p. 609), деякі сторінки, якої виразно присвячено Україні. Фішер виразно пише, що голод спричинила політика Москви.

Один розділ книги Фішера, шефа історичного відділу американської адміністрації допомоги голодуючим (АРА) й професора історії університету в Стенфорді, присвячений голодовій катастрофі рр. 1921-1922 на Україні. Фішер пише, що на початку допомогової акції всі загалом уважали, що „область голоду обмежувалася губерніями над Волгою. Нота московського комісара закордонних справ Чічеріна з дня 3-го серпня 1924 р. до „всіх, всіх, всіх" урядів, не включає жадної української губернії на реєстрі голодуючих місцевостей. Довідалась АРА про голод на Україні цілком незалежно від советського уряду. В жовтні місяці 1921 року на прохання жидівських допомогових організацій, дуже зацікавлених налагодженням допомоги жидівському елементові в місцях особливої концентрації цього елемента, отже, самозрозуміло, на Україні, АРА тоді звернулася до советського уряду з проханням, щоб двом її представникам дозволено було виїхати на Україну.

Одразу ж після того прохання, надійшла відповідь від Сйдука, большевицького комісара для зносин з АРА (16 листопада 1921 р.), в якій зазначалося, що Гетчисон та Гольдер, що від АРА мали вирушити на Україну, не матимуть дозволу робити дослідження на Україні, бо Київська, Чернігівська, Полтавська, Подільська та Волинська губернії не є голодуючими, але, навпаки, мають занадто багато хліба, частина якого була вивезена для допомоги центральним російським провінціям. Більше того, союуряд не може зрозуміти, пощо АРА має посилати своїх людей до місцевостей, де нема неврожаю. Ейдук додав, „що є конче потрібним просити АРА не розкидати своїх сил, а зосередити їх виключно на Волзі".

30-го листопада 1921 року обидва висланці АРА прибули до Харкова через Київ. У Харкові урядові чиновники не проявляли охоти давати інформації про „харчовий стан" України і лише після побачення з членами уряду, висланці АРА вияснили, що становище дуже кепське. Приймав американців Скрипник, який ви-

яснив, що на УССР не поширюється договір, який АРА підписала з Літвіновим у Ризі 12 серпня 1921 року, бо Літвінов заступав лише совнарком РСФСР.

Другого дня Скрипник заявив висланцям АРА, що становище на південній Україні значно гірше, ніж можна було сподіватися, а тому допомога АРА була б бажана при умові, що буде спеціальне щодо цього порозуміння Рад України з АРА, на що американці зауважили, що на це їм бракує належних уповноважень. На запитання, чи можуть вони даліше провадити дослідження харчового стану на Україні, Скрипник не дав стверджуючої відповіді, після чого делегати АРА вирішили вертатися до Москви. Від урядовців української центральної статистичної управи вони дізналися про вельми невідрадний стан південної України. З другого боку статистична управа гадала, що на північній Україні був чудесний урожай і що вона з своїх мішків може послати понад п'ятсот мільйонів пудів хліба до Московщини, а крім того прийняла до себе багато втікачів з-над Волги.

При спробах поширення на Україні допомогової акції стверджено, як пише Фішер, існування незгоди між Харковом і Москвою, але не були (для Фішера) ясні всі причини цього явища. Дуже знаменним на погляд Фішера було те, що в той час, коли АРА досліджувала становище на півдні України, Москва за всяку ціну ігнорувала у своїй пресі голод на Узбережжі Чорного моря, який був не менш жорстокий, ніж на Волзі. Фішер вважає, що незгода між двома столицями відтягла допомогу Україні, через те, що нічого не можна було робити, доки не була віддана належна пошана фіктивній незалежності УССР, що згодом виявилось в підписанні порозуміння між УССР та АРА. Дійсно, по якійсь жорстокій іронії долі, ані разу й ніколи УССР не уживала своїх суверенних прав, бо за неї все завжди рішала Москва. Крім цього єдиного випадку, коли справа йшла про врятування мільйонів українського населення від голодної смерті, 10-го січня 1922 року було нарешті підписане порозуміння між УССР та АРА, але майже всі ресурси АРА поглинуло надволжжя й програма допомоги Україні була обмежена до двох мільйонів осіб та й то виконувати цю програму почали лише в квітні місяці, коли, власне кажучи, пізно вже було допомагати.

Особливо цікавий у книзі Фішера підвідділ „Советська допомогова акція на Україні” (стор. 261-266). У ній стверджується ще раз, що цим разом в історичній перспективі те, про що багато доводилося писати в роки голодової блокади України, геніяльно підготованої й блискуче переведеної Москвою в рр. 1921 - 22.

„До того часу, як АРА розпочала свою діяльність в січні 1922 р., ані центральний московський уряд, ані український у Харкові, пише Фішер, не зробили нічого поважнішого для допомоги голодуючим на Україні. Справді, єдина допомогова діяльність, що відбувалась на Україні від літа 1921 року аж до весни 1922 року, було збирання та вивіз на далеку Волгу харчових продуктів, від браку яких вмирало населення вздовж берегів Чорного моря”.

„Політика комуністичної партії супроти голоду на Україні є цікавою з багатьох оглядів. Московський уряд не лише заховав від АРА становище на Україні, але він активно знищував, як вже було зазначено, кожну найменшу можливість нав'язання контактів американців з Україною. Пояснення, що становище вздовж Чорного моря було невідоме урядовцям центрального уряду, не варта уваги”.

Далі Фішер наводить цілий ряд відомостей з урядових джерел, які свідчать про те, що становище на Україні було вчасно відоме тому, кому це належало знати. Український виконком, як про це свідчить його власне справоздання „енергійно організував допомогу голодуючому населенню на Волзі”. (Центр. Ком. Пом. Гол.: Ітоги боротьби, ст. 257).

Одним із заряджень всеросійського Помголу (помощь голодающим) було прикріплення губернії за „голодуючу” до іншої губернії в ліпшій становищі. Остання мала скупити всі зусилля для збирання харчових продуктів для допомоги прикріпленій до неї офіційно голодуючій губернії. В такий спосіб Самара, Саратов, Уральськ та Царицин були прикріплені до України. До цих губерній, а також до татреспубліки та Центрпомголу українські губернії вивезли разом 1,127 вагонів збіжжя від збору врожаю 1921 р. по серпень 1922 р.

„Дуже дивно, пише Фішер, що ці потяги складались у Києві та Полтаві і мусіли вирушати за сотки миль до голодуючих на Волзі, замість того, щоб їхати недалеко до Одеси чи Миколаївщини, де лютував жорстокий голод. Це тим більше дивне, коли довідуємось з цього офіційного звіту: що одеська губернія, де урожай становив лише сімнадцять відсотків нормального й де люди вмирали з голоду на вулицях головного міста так само, як і по своїх селах, послала на Московщину 65 вагонів, а Миколаївська, з урожаєм лише чотири відсотки нормального, і де місто Херсон уявляло з себе найбільш безнадійну жертву голоду, справді найгіршу в цілій країні, послала вісім вагонів на Волгу. У цьому неймовірному звіті читаємо: „Належить зауважити, що навіть голодуючі губернії послали хліб на Волгу” (Ітоги боротьби стор. 258). Навесні 1922 р. офіційно було визнано, що на Україні „голодуючих” є (чи лишилося, бо решта вже вмерла) три мільйони.

„Цікаво довідатись, пише Фішер, що маючи три мільйони голодуючих з-поміж свого народу, український уряд все ще присвячував дві третини своєї енергії та ресурсів допомозі іншій країні. Крім продподатку уряд збирав грошову данину і від цього не були звільнені голодуючі губернії”.

Не можна позбутися, на думку Фішера, почуття, що страх чи політична доцільність, чи разом обидва ці чинники, керували урядовою голодовою політикою на Україні. Як нам відомо, Україна була ареною найбільш тривкого опору комуністичній владі. Крім того на Україні не було громадського землеволодіння, так поширеного на Московщині. Землеволодіння було індивідуальне.

Особливо сприяюча для селянства була обстановка

М. Чирівський

І Н Ф Л Я Ц І Я

Сьогодні кожний пересічний громадянин, не то вже політик, державний муж, досвідчений фінансист, чи економіст, знає й відповідно розцінює небезпеку інфляції. Здається, що поза політичною проблемою величезної напруги між Заходом і Сходом та майже підсвідомого страхіття американської спільноти перед господарською кризою й депресією немає більше важливого питання, як питання інфляції, значиться безперервного й досить скорого спадку купівельної спроможності американських засобів обміну, тобто грошей й кредиту. Інфляція — доволі старе явище. В Америці була інфляція після Революційної Війни й Громадянської Війни. Франція мала інфляцію в час Великої Французької Революції. Але чи не найбільше вбилися в пам'ять інфляції після першої й другої світових воєн, що потрясли основно економіками таких країн, як Німеччина, Австро-Угорщина, Польща та інші. Руїниці наслідки інфляції змусили економістів ближче приглянутися самому явищеві й намагатися його висвітлити.

В основу студій й дослідження інфляції початково було взято т. зв. теорію кількості грошей, за якою вартість їх була б зворотно пропорційна до кількості. Це було, так би мовити, найбільше спрощене інтерпретування скомплікованого інфляційного явища. На ділі так і було колись. Щоб фінансувати війну чи революцію, правління або тимчасовий провід розвя-

на степовій Україні, яка навіть мало відчувала земельний голод. Там було особливо багато заможних господарів з-поміж селян і саме ці області зазнали голоду рр. 1921 - 22 на підставі свідчення автора, що писав за згодою советської влади (В. Качинський: *Очерки аграрной революции на Украине*, Хар. 1922). Землевласники — селяни в цілій становій Україні утворювали значний чинник в господарським добробуті країни, і вони, цілком природно, чинили впертий опір комуністичним спробам земельного переділу.

Отже большевики вирішили використати голодову катастрофу на степовій Україні, щоб скрутити нарешті „в баранячий ріг” це саме вперте українське селянство, що на протязі кількох років все ще пручалося проти комуністичної диктатури.

Так закінчує Фішер розділ своєї книги, присвячений голодові на Україні (ЛНВ, 1929).

зували проблему фінансування в дуже простий хоч і примітивний спосіб. Вони друкували більше паперових грошей і цим шляхом добували потрібні „фінансові” засоби для покриття воєнних видатків. Збільшення грошових знаків автоматично знижувало вартість монетної одиниці, корони, доляра, марки чи франка.

Однак швидко встановлено, що самою кількістю грошей неможливо повністю висвітлити й обгрунтувати цінності їх. Тут треба впровадити елементи кредиту та й швидкості грошевої й кредитової обіговості. Отже, що більше грошових знаків є в обігові і що більший кредит в сполучі з великою або наростаючою швидкістю їхнього обігу, то і нижча купівельна вартість грошей. Тоді ціни ростуть і реальна купівельна сила особистих прибутків більшості шарів суспільності спадає. Хоч таке визначення інфляційного явища куди раціональніше, то все ж таки й воно далеко не повне. Сьогоднішня інфляційна небезпека в ЗДА а саме скорі падіння цінності доляра, жадним чином не може бути висвітлена примітивним засобом поширеної теорії кількості грошей. Економічна й фінансова система Америки куди складніша.

Перш за все немає жадної пропорційності або відвотної пропорційності між кількістю грошей і їхньою цінністю. Хоч деякі факти з економічного минулого можуть підтвердити взаємновідношення і взаємозалежність цих двох елементів, тоді недавні події наголошують куди інші ключеві фактори. А саме, кількість грошей в ЗДА вже на протязі доволі довгого часу втримується майже стабільно. Тобто, треба цілковито виключити будьяку залежність сьогоднішньої інфляції від збільшення кількості грошей. Ближче правди буде сполучити скорі наростання цін і спадок купівельної сили доляра на американському ринку з надмірним поширенням кредиту, говорячи таким чином про інфляцію кредиту, а не про інфляцію грошей. Але ситуація сьогодні тут куди складніша тому, що поняття грошей змінилося. Сьогодні грішми рахуються не тільки монети й банкноти, але й т. зв. пливке майно, як всякого рода ощадностей конта та державні облигації (бонди) в руках людей і підприємств. „Пливке майно” без сумніву представляє со-

бою новітній засіб обміну, тобто псевдо-гроші. А з другого боку це теж і форма кредиту. Приймавши однаке і таку широку інтерпретацію поняття грошей інфляцію можна б вияснити тільки тоді, коли б здійснювалися такі дві основні вимоги. Перша: коли б ціни були пропорційні до цілоти платничих видатків спільноти; і друге: коли б цілість оцих платничих видатків були пропорційні до кількості грошей. Однаке, ті дві вимоги не дотримуються й тому ніяк неможливо в той спосіб пояснити спаду цінності грошевої одиниці, як слід. Хоч би таке. Як довго країна є в стані економічної депресії, або ресесії і стан затруднення продукційних факторів є низький, доти навіть збільшення виробництва й видатків не даватимуть у свому висліді пропорційного збільшення цін.

Отже, інфляція — це доволі скомпліковане явище, сперте на багато причинових елементах і нам їх треба коротко розглянути. Незаперечним є, наприклад, факт тісної пов'язаности цінності грошей із функціями національного доходу, ощадностей і інвестицій. Перш за все, ощадностево-інвестиційна пропорція тут дуже важна. А саме, коли народне господарство діє в умовах повного або близько до повного затруднення, рівень ощадностей і рівень інвестицій мусять рівнятися, щоб втримати економічний баланс. З хвилиною, коли інвестиції в таких обставинах перевищатимуть рівень ощадностевої функції спільноти, народне господарство, за теорією Кейнса, автоматично буде вкинене в т. зв. інфляційну прогалину. Тобто, біжучі ощадності не покриватимуть інвестиційної натури, і надмірні капіталові вклади фінансуватимуться штучним роздуттям банкових кредитів. Економіка одержуватиме на такий лад додаткові платничі засоби і цінність монетарної одиниці падатиме. В консеквенції зросту економіки, байдуже чи раціонально фінансованої, збільшуються національний і особистий прибутки, знова завершуючись в наростанні грошевих засобів в руках підприємств і одиниць, зумовлюючи загальний оптимізм, збільшення обіговості гроша, збільшення приватних закупів і додаткових інвестицій дальшого наростання цін і, розуміється, прискорення інфляційного темпа.

Про якесь автоматичне зрівноваження народнього господарства важко тут думати, бо ін-

фляція й наростання цін не дозволяють на збільшення ощадностей, які б могли, евентуально, повернути, хоч до де-якої міри, економічну рівновагу. Тільки якась радикальна стабілізаційна акція уряду могла б тут щось вдіяти. Але правління, а в американських умовах теж і Федеральна Резервова Банкова Система, не мають відваги на радикальне скорочення кредиту, щоб не викликати відворотного явища, а саме, примари депресії або суврої рецесії. По суті американська спільнота й американський уряд більше бояться депресії, як інфляції. Розуміється, така постава зумовлена у великій мірі холодною війною і напруженням Схід-Захід. Через це напруження і офензиву московського комунізму, ЗДА попросту не можуть дозволити собі на господарський експеримент депресії, і навіть категоричні стабілізаційні міроприємства.

Воєнно-політична напруга між Заходом і Сходом має ще й другу сторінку, яка надзвичайно багато додає до зростання інфляції, і ледви, чи цей фактор не є найбільш основним в збільшуванні цін і редукції купівельної сили долара. А саме, держава мусить тут видавати річно величезні фінансові засоби в нинішніх перегонах на озброєння, фінансування воєнно-наукові експерименти і технічне поліпшення модерних засобів війни. В господарській площині все це проявляється в надмірних видатках, що збільшують обіг грошей і кредиту, обнижуючи вартість грошевої одиниці. Коли ми повернемося ще раз до т. зв. ощадностево-інвестиційної функції, то побачимо, що оті державні видатки на ділі збільшують інфляційну пропаганду тому, що вони на багато переростають цілість ощадностей. Тоді, коли приватні ощадності й інвестиції могли б навіть зрівноважуватися, їхній баланс таки зараз захитується величезними державними видатками на оборону й воєнне устаткування.

Державні видатки проявляються ще і в іншому інфляційному аспекті. А саме: оті видатки на багато збільшують національний й індивідуальний дохід. Платні й заробітки ростуть, господарський оптимізм споживача наростає, збільшуючи його приватні видатки і його відвагу купувати що раз більше, підвищувати свій життєвий стандарт навіть коштом задовження. В обличчі надзвичайної кон'юнк-

тури, споживач — працепіднасмець не боїться позичати, бо його постійні й відносно високі заробітки дозволяють йому думати й надіятися, що він сплатить з часом всю заборгованість, а в міжчасі втішатиметься життєвими вигодами. Високі індивідуальні прибутки і роздутий консумційний кредит у великій мірі посилюють спадок вартости грошей, а через великий попит на ринку ціни ростуть й інфляційна наруга зростає.

Четвертою інфляційною проєкцією отих державних витрат на озброєння й оборону, є своєрідна реакція приватної промисловості, що виконуючи величезні державні контракти й замовлення, багато заробляє. У висліді цього вона (приватна промисловість) збільшує свої інвестиції, навіть на перебільшеній кредитовій базі, щоб використати корисний ринковий збіг обставин. Розуміється, що розвій приватних інвестицій підносить народний дохід до високого рівня, прискорює обіг грошей, перебільшує загальний оптимізм і посилює інфляційні тенденції, разом з іншими господарськими проявами, що їх викликає холодна війна.

Тут ще треба розглянути інші чинники, які так би мовити, незалежно добавляють до інфляції... Серед них передовсім треба вказати на монополії і робітничі унії, що разом є відповідальними за т. зв. спіральну реакцію цін і виробничих витрат. Монополії традиційно втримували політику високих цін. Загальна ринкова кон'юнктура перед і після другої світової війни сприяла поширенню великих монопольних підприємств і повільному заникові вільної конкуренції. Вияснення цього явища вимагало б окремої розвідки, і тому тут ми обмежимося загальним ствердженням про нього. Попросту конечність величезних інвестицій, потреба наукових дослідів для поліпшення продукту, невідкличність максимального використання виробничого устаткування для зменшення коштів продукції через одиницю виробництва та й ризико накопичення масової продукції подиктували зріст монопольної практики. Здобувши велику ринкову силу, монопольні підприємства визначають і втримують високі ціни і відкидають всяку можливість цінової еластичности відповідно до господарських коливань. За останньої ресесії в 1957-58 році завдяки монопольним організаціям ціни у вели-

кій мірі, не то що не впали, але ще піднеслися на один відсоток.

Почавши з 1935 року, коли уведено Закон про Робітничі Взаємини, робітничі унії стали набирати більшої сили. Одними з основних домагань потужних уній були домагання вищих робітничих платень і коротших годин праці. І унії стали дуже послідовними і категоричними у своїх вимогах. Розуміється, що ті два фактори стали основно підбивати кошти праці, тобто цілість виробничих витрат, умотивовуючи відтак аргумент продуцента підносити ціни.

Отож одне зумовлює друге. Робітничі унії домагаються вищих заробітків, покликуючися на високі й наростаючі ціни, а продуценти підносять ціни, покликуючися на збільшення витрат через високі платні робітників. У висліді цього конфлікту інтересів світу капіталу і світу праці інфляційна потуга збільшується скорим темпом. Але цей конфлікт має ще одну дуже важну проєкцію інфляційної природи, а саме: скорий технологічний прогрес, який завжди спричиняє зріст цін. Наростання робітничих платень з часом доводить до меживої ситуації, в якій продуцентів нічого іншого не остається до вибору, як наукові досліди та й поступенно заступлення людських рук і людської праці — машинами і технологічними уліпшеннями. Це технічне улаштування вимагає величезних капіталових вкладів і грошових оборотів, які збільшуватимуть інвестиції понад ощадностевий рівень, добавляючи, як попередньо у випадку державних видатків до інфляційної прогалини народнього господарства. Поступ техніки й організаційних засобів, інспірованих чи то державою, чи приватними підприємствами, завжди добавляють до економічного розмаху, що у своїй черзі вимагає, збільшення фінансових і монетарних засобів, та їхнього швидкого обігу. І їхнім вислідом нормально являється збільшення цін і зменшення купівельної сили монетарної одиниці. Що більший динамічний прогрес, то більша інфляційна небезпека. Розуміється, ця тенденція не є гострою, коли інші фактори, про які говорилося вище, не діяли б так нагально й агресивно. І в остаточній аналізі, все зводиться таки до політично-воєнного напруження в роках по корейській війні.

Ще одним важним елементом у сфері цінності грошей є ще відсоткова стопа, що узалежнюється від господарських коливань (криза, кон'юнктура, депресія). І ту співзалежність грошей від відсотка розкрив і вияснив Кейнс. А саме, в час просперитету назагал заробітки одиниць і підприємств великі й постійні, і тому накопичуються великі ощадності. З другого ж боку, ринкова ситуація добра і ризико коротко і довго-термінових позик малий. Ці два моменти спричиняють низький відсоток і тимсамим велику зисковність інвестицій. Просперитет запевняє рентабельність інвестицій, тим паче, що відсотки, тобто капіталові кошти, низькі. Розгін економіки йде вперед разом з здешевленням грошей і кредиту. Коли ж порівняти господарські події після другої Світової Війни, то по суті, а зокрема в ЗДА, це часи безперервного росту низького відсотка і здешевлення грошей. Було три рецесії, але жадної депресії, з дефляційним ефектом за час від 1945 року.

Нам довелося зосередити на проблемі інфляції, спадкові цінності грошей, та її причинах. Коли ж ідеться про дефляцію, тобто наростання грошової цінності, тоді треба б в загальному обговорити отці головні господарські фактори і їхньому відворотному порядку діяння. На те тут немає вже місця в цій статті. Тим більше воно й не дуже то й цікаво, бо дефляція ніяк не загрожує. В кожному разі, сповільнення господарського росту, редукція надмірних державних видатків, кризовий ринковий процес, послаблення монополій і робітничих уній та й таке інше, викликало б звичку цінності грошевої одиниці.

Як згадувалося, інфляція продовжується від 1945 року, а то й довше. Коли вона повільна й незначна, тоді вона краща й корисніша за дефляцію, яка спричинює ринкову стагнацію. Але за останніх, скажімо, десять років від корейської війни, оця інфляція дуже прискорюється і стає небезпечною. Комісії й комітети творяться для студіювання тієї проблеми і для боротьби з нею. Чому так? Які кошта „гальпуючої інфляції”? Перш за все, інфляція вилімінує поняття мірила стійкої вартості і це утруднює невідзвоний обмін в економіці, спертій на спеціалізації. По-друге, інфляція приносить з собою неоправданий та й нагальний

І. В-к.

ПРО ІНІЦІАТИВУ З „НОВИМ” ДУХОМ

В 17-му числі „Українського Самостійника” надруковано статтю „Перед 7-им Конгресом УККА”, в якій редактор цього місячника, говорючи про напрямні Конгресу, порушує засадничу проблему „загальної орієнтації і деяких конкретних завдань в цьому напрямі”. Отже питання орієнтації. Воно переважно й засадниче. Над ним дискутовано не раз в українській пресі після другої війни, актуальне воно й нині. Але дискусії дискусіями, а в практиці деякі політичні сили розв'язують його просто. Свою політичну діяльність вони достосовують до вимог якогось союзника (без союзу!) і через відданість йому сподіваються найти ласкаву допомогу для перемоги над іншими українськими політичними силами і в той спосіб вивольяти Україну. Така практика не нова, вона

перерозподіл народнього господарства, який негативно відбивається на цілості економічного процесу країни. А саме, кредитори, робітники, що одержують стійкі платні, пенсіонери, власники ощадностей і власники сільських господарств втрачають у висліді інфляції, через наглий спадок їхньої закупівельної сили. Хтось, хто ощадив і випозичив, скажім, в 1945 році \$ 100, сьогодні має за них тільки біля сімдесят дол. купівельної сили з-перед чотирнадцяти літ. І навпаки, боржники, підприємці та робітники, зорганізовані в сильних і агресивних уніях, заробляють на інфляції. В кожному випадку, таки інфляція приносить з собою великі матеріальні втрати для цілого народнього господарства. А саме, вона спричинює більйони доларів страти у формі спадаючої купівельної спроможності грошевої одиниці взагалі. Обраховано, що американський споживач втратив від корейської війни біля \$ 80 більйонів у висліді збільшених коштів прожитку і збільшення податків. Бо і податки зросли у великій мірі через інфляцію. Високі ціни змушували державу збільшувати податки, щоб виконати завдання, здійснення яких коштувало, наприклад, десять літ тому назад вдвоє менше. Не диво, що проблема інфляції так непокоїть загал і провідні круги.

не раз мала місце в українському політичному житті й вона чи не є найголовнішою причиною нашого „державницького” стану нині. Вона найлегша. Головну увагу в тій практиці скеровується не на невдячну внутрішню працю серед спільноти, щоб ділом зміцнити її, цементувати навколо державницьких завдань, а на приподобання якійсь сторонній силі, при допомозі якої думається організувати визволення.

В такій практиці підставі питання української політики й її національного раціо достоворується до вимог союзника, без союзу. А ті вимоги часто змінливі, кон'юнктуральні й розходяться з завданнями українського визволення.

В згаданій статті „Український Самостійник” ставить вимогу, чи домагання, щоб Конгрес не обмежувався „теоретичними фразами”, а подумав про ймовірні зміни в політичній погоді й достосувався до них, бо „якщо на ньому (на Конгресі) не повіє свіжим і новим духом, то спокійно можна рахуватись з дальшою перманентною кризою української централі”. Чому такий поспіх? „Український Самостійник” переконаний, що під тиском советської ініціативи „Америці рішуче доведеться передумати своє радикальне ставлення до ССРСР” і тоді наша дотеперішня політика боротьби й заперечення стану окупації України не буде доброю, „в цій евентуальній ситуації”. Чи так воно?

З нашого погляду дотеперішня американська оборонна політика не позначалась „радикальним ставленням до ССРСР”. І наслідком такої політики є берлінський вузол, в підготовці до розплутування його, не запримітили, як Москва закріпляється в Іраку, а Китай в Тибеті. Окресливши дотеперішнє ставлення ЗДА до ССРСР радикальним, редактор В. Маркусь передбачає, що під тиском багатьох обставин, воно зміниться і для добра української справи треба: „Поставити зокрема українцям у США про нав'язання дипломатичних взаємин між Вашингтоном і Києвом”. Автор певний, що „однорідна сугестія американських українців в цьому напрямі могла б мати деякий вплив у Державному Департаменті, щоб відновити цю справу, яку УККА вже раз пробував ставити в дещо інших умовах”.

Не знати, що мається на увазі, говорячи, що УККА вже колись пробував робити те, що ра-

диться тепер. Та не в цьому річ. А в тому, що „Український Самостійник”, зачувши новий курс, радить випередити його і домагатись, щоб Уряд у Вашингтоні визнав нинішній стан окупованої України, яку Москва реклямує як суверенну державу, і нав'язав дипломатичні взаємини з Києвом. Зрозуміло ж, що нав'язання дипломатичних зносин включає в себе визнання існуючого стану.

Не будемо зупинятися на тому, що дипломатичні зносини „суверенного Києва” вирішувє не теперішній т. зв. уряд України, а тільки Москва. Вона, коли їй буде вигідно й потрібно, дозволить „сучасному Урядові” запровадити ті взаємини так, як то було в свій час з прапором і гимном національним. На що ж українцям, які не визнають і борються проти окупації України, сугерувати Урядові ЗДА визнати існуючий стан України, як невід'ємної частини імперії? Така ініціатива, коли б її здійснено, поставила б нас в становище тих, що визнають стан окупації правним і є в опозиції лише до уряду і то не з засадничо-національних мотивів, а більше протирежимових. Над цим властиво і працюють єдинонеделімські й федералістичні непередрішенці. Ну і хай собі працюють, а чого нам іти на ту стежку? Така ініціатива йде в розріз з великими Актами нашого державницького стану, оформленого в роках 1917-1920, про ствердження вірності, яким пише автор на початку статті. Почато добрим, як кажуть „за здоров'є”, а практичні висновки з „ініціативою” зроблено „за упокой”.

Є ще один момент в цій „ініціативі”. Москва може зручно й спритно використати її для скріплення своєї окупаційної політики так на зовні, як і в самій імперії. Посилити дипломатичну місію служилими людьми в Києві, і для вигляду вести дипломатичні зносини московської політики з Києва, а українцям і визвольним силам, що не визнають окупаційного стану, протиставляється йому й борються проти нього, сказати, що українська еміграція вже погодилась з дійсністю, визнала її. „Свіжий і новий дух”, що його „УС” бачить в своєму домаганні про встановлення дипломатичних зносин Вашингтону з Києвом, — то задуха для визвольних сил, що борються там і тут за відрив України від Росії. Коли б піти за тією сугестією, то ми дезорієнтували б українську емі-

грацію й започаткували б нове зміновіховство.

В передбаченні нової „констеляції” запобіглива редакція, піддає ще одну „ініціативу”, щоб дати простір новому духові. Її зформульовано так: „Замість повного заперечення ситуації, чи підходів, які ми самі (а то й всі східньо-європейські емігранти в США) ледве чи змінимо, чи не корисніше зайняти таке становище: „Ми за культурний обмін між США і ССРСР, але на засаді рівних шанс і можливостей!” А даліше говориться, як ті „рівні шанси” осягти: „Належало б сугерувати американським політичним і культурно-науковим інституціям, щоб такий обмін відбувався не лише з Москвою, але й з Києвом, щоб до США приїжджали на гастролі не лише трупи „Мойсеєва”, „Берьозка”, „Волга”, чи московський „Большой”, але й артисти з Києва та Львова, щоб між університетами США і ССРСР (а в тому числі й українськими) відбувався нормальний обмін виданнями та студентами, щоб не тільки росіяни бачили Захід, а Захід тільки росіян”. Після визнання і встановлення дипломатичних зносин з Києвом таке домагання цілком логічне. Тому редакція домагається на весь голос сказати: „ми за культурний обмін”. Це, мовляв, дасть змогу Заходові бачити не тільки росіян, а й людей зі Львова й Києва, „з високою культурою, куди вищою за культуру африканських народів, які тепер емансипуються з-під колоніальної залежності і що советські народи так само бажають вільного життя”. Чисто бізнесовий підхід до визволення чи пак емансипації. Покажім, які ми славні й тоді нас емансипують. Дивно, що редакція чомусь призабула чиї ідеї насаджуються при допомозі пісні, театру, і наукових інституцій, а радить ті ідеї ширити, показувати, обмінюючись акторами Києва й Львова, як ідеї нації, яка під окупаційним пресом протиставиться „обрустельному” курсові в пісні, літературі й на всіх відтінках культури. Невже автор і редакція допускають думку, що везучи імперську культуру до ЗДА на показ з Києва й Львова (а іншої Москва не випустить), Росія не буде опікуватись найменшою деталлю її? Та ж основним і провідним в культурній політиці на територіях, окупованих Москвою, є завдання, щоб через спотворення минулого поневолених народів, а найбільше України, через переробку його на

імперський копил, утвердити нерозривну єдність з Москвою і фальшуванням минулого в сучасному перекреслити державницьке буття завтра. Нащо ж українцям помагати тому, щоб Москва, через київських і львівських акторів показувала нашу історію й культуру в московському виданні, утруднюючи наше державницьке завтра? Та ж відомо, з якими і чікими завданнями приїздили у вільний світ культурні місії на чолі з Бажаном і Стефаніком. Ті завдання нічого спільного не мали з інтересами українського національного визволення, натомість мали виразну мету побороти, задушити прояви вільної думки української спільноти на чужині й скомпромітувати її перед чужинецьким світом. Чи можна припустити, що після розкриття дверей для культурного обміну, Москва змінить наставлення і свою опіку над тими місіями? Очевидно, що ні!

Зачувши „нову констеляцію”, повіривши в те, що Москва „за всяку ціну хоче осягти коекзистенцію”, редактори журналу кличуть українську спільноту, щоб вона заявила за широкий культурний обмін. Чи справді хоче Москва цього обміну, не говорячи вже про коекзистенцію? Думаємо й переконані, що ні. Вона говорить про культурний обмін, щоб використати його, як ще одно знаряддя для розкладу світу і нас в ньому. Цей обмін корисний їй для скріплення окупаційного стану. В нормальних міжнаціональних взаєминах культурними надбаннями не міняються, вони відбуваються природньо, культура ж не крам, а різноманітний творчий вияв духових національних сил. І доки духа національного Москва сковає, про якісь „рівні шанси” в культурному обміні, плянованому з політичною метою, говорити дарма, та й дух, для якого радиться широко відкривати двері, і не „новий”, і не свіжий”.

З НОВИХ ВИДАНЬ

ARMS OF VALOR by Lt. Gen. P. Shandruk.

В своїх спогадах ген. пор. Павло Шандрюк описує боротьбу українських збройних сил від I-ої і до кінця II-ої світових війн, в якій автор брав чинну участь як старшина Української Армії та командир УНА. Книжка добре видана американським видавництвом, з 25 ілюстраціями і 2 мапами на 320 стор.

Ціна \$ 6.00.

